

DAMAGE BOOK

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_224630

UNIVERSAL
LIBRARY

حساب وہ علم ہے کہ اعداد معلوم سے اعداد اور مجموعہ کو

پہچان لیون

خلاصۃ الحساب
مبادی الحساب
زبدۃ الحساب
تہذیب الحساب

مبادی الحساب

حصہ اول

کتب خانہ
کلیسہ امامیہ

تصنیف کیا ہوا پندت موہن لال کا

بمنظوری جناب تظاہر علی القنصل بوزنگ صاحبہادر چیف

بجلم جناب جے گیارٹ صاحبہادر دار کراف پبلک انسٹرکشن

اہتمام سے مفتی خواجہ محمود صاحب ڈیپٹی سیکرٹری مہر سک

مطبع فردوسی بنگلور چھپا

۱۸۹۵
سنہ

فہرست

مضامین مبادی الحساب حصہ اول

مضمون

صفحہ	نمبر	مضمون
۳	۵	گنتی اور عددوں کے مرتبہ و تخالفاً
۵	۱	عددوں کے بڑھنے کا قاعدہ
۶	۴	عددوں کے گھٹنے کا قاعدہ
۷	۱	پہلیاں
۱۲	۱۵	قاعدہ جمع
۲۲	۶	قاعدہ تفریق
۲۷	۱۷	قاعدہ ضرب
۳۶	۶	قاعدہ تقسیم
۴۴	۲۱	باب نول
۳۵	۱۴	قاعدہ تحویل
۵۵	۴	جمع مرکب
۵۸	۱۸	تفریق مرکب
۶۱	۲۱	ضرب مرکب
۶۵	۶	تقسیم مرکب
۶۹	۱	سوالات ضرب و تقسیم
۷۱	۱۸	سوالات ضرب و تقسیم مرکب
۷۳	۱۰	مجموعہ

مبادی الحساب

۵۰

علم حساب بن اول عددوں کی صورت اور حالت پہچانی ضروری ہے۔
اعداد کے لئے دس شکلیں مقرر ہیں کہ انکو مندرجہ کتبہ میں اور انکی صورت اور نام کے بن
ایک دو تین چار پانچ چھ سات آٹھ نو صفر
گنتی ایک سے لیکر تونک

صورت	نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت	نام
۱	ایک	۲۱	چھبیس	۵۱	اکہاون	۸۱	جھبیر
۲	دو	۲۲	سائیس	۵۲	باون	۸۲	چھتر
۳	تین	۲۳	اتھارن	۵۳	قرین	۸۳	اتھتر
۴	چار	۲۴	انیس	۵۴	چون	۸۴	اکاسی
۵	پانچ	۲۵	بیس	۵۵	پچھن	۸۵	اسی
۶	چھ	۲۶	اکتیس	۵۶	چھون	۸۶	اکھاسی
۷	سات	۲۷	تیس	۵۷	سٹاون	۸۷	بھاسی
۸	آٹھ	۲۸	چالیس	۵۸	اٹھاون	۸۸	تراسی
۹	نو	۲۹	چوبیس	۵۹	اٹھ	۸۹	چوراسی
۱۰	دس	۳۰	پننیں	۶۰	ساتھ	۹۰	بھاسی
۱۱	گیارہ	۳۱	چھتر	۶۱	اٹھ	۹۱	چھاسی
۱۲	بارہ	۳۲	سٹیس	۶۲	بٹھ	۹۲	ستاسی
۱۳	تیرہ	۳۳	اڑتیس	۶۳	ترہٹھ	۹۳	اتھاسی
۱۴	چودہ	۳۴	انچالیس	۶۴	چوٹھ	۹۴	نواسی
۱۵	پندرہ	۳۵	چالیس	۶۵	پنٹھ	۹۵	توہ
۱۶	سولہ	۳۶	اکتیس	۶۶	چھاسٹھ	۹۶	اکھانوسے
۱۷	سترہ	۳۷	بھالیس	۶۷	سٹھٹھ	۹۷	بانوسے
۱۸	اٹھارہ	۳۸	تینتالیس	۶۸	اڑسٹھ	۹۸	تیرانوسے
۱۹	انیس	۳۹	چوالیس	۶۹	اتھتر	۹۹	چورانوسے
۲۰	بیس	۴۰	پننٹالیس	۷۰	ستر	۱۰۰	بھانوسے
۲۱	اکتیس	۴۱	چھالیس	۷۱	اتھتر		
۲۲	بیس	۴۲	سٹتالیس	۷۲	بھتر		
۲۳	تیس	۴۳	اڑتالیس	۷۳	بھتر		
۲۴	چوبیس	۴۴	اچالیس	۷۴	چوہتر		
۲۵	پچیس	۴۵	بچاس	۷۵	بچھتر		

اعداد کے پڑھنے کا قاعدہ

جس عدد کو پڑھنا ہو اسکے سب سے دائیں ہندسے سے اکائی و تائی وغیرہ پڑھنا شروع کرو اور ہمیشہ بائیں طرف لکھے اخیر ہندسے تک جاری رکھو اور اگر عدد میں جابجا چھ یا آٹھ یا دس یا بارہ ہندسے ہوں یعنی ہندسون کی تعداد محبت ہو تو عدد کے سب سے بائیں ہندسے کو موائے مرتبے کے پڑھو پھر دو دہند سو کو ملا کر موائے مرتبے کے پڑھو جب تک سیکڑے کے ہندسے تک پہنچو پھر سیکڑے کے ہندسے کو پڑھ کر باقی دو ہند سو کو ملا کر پڑھو

اگر عدد میں تین یا پانچ یا سات یا نو یا گیارہ ہندسے ہوں یعنی ہندسون کی تعداد طاق ہو بائیں طرف سے دو دہند سو کو ملا کر موائے مرتبے کے پڑھو جب تک سیکڑے کے ہندسے تک پہنچو

نیچے جو اعداد لکھے ہیں انہیں پڑھو

۱ ۷ ۱۰ ۵۲ ۳۶۵ ۹۸۴۵ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰

۲۰۰۵ ۴۰۴۰۰۰۰ ۶۰۰۰۰۰۰ ۷۰۰۰۰۰۰ ۳۰۵۰۰۰۰ ۵۰۰۰۰۰۰۰

۵۰۰۰۰۰۰۰۰

اکائی	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
دہائی																				
سہائی																				
ہزار																				
دس ہزار																				
لاکھ																				
دس لاکھ																				
کرور																				
دس کروڑ																				

پچاس کروڑ دس ہزار تین سو وینچ
 چھ کروڑ تین سو وینچ
 سات لاکھ سات
 بیس لاکھ چار سو وینچ
 بیس ہزار پچاس
 تین ہزار
 چودہ ہزار دس سو سات
 دس ہزار
 نو ہزار آٹھ سو وینچ
 تین سو وینچ
 پانچ
 ایک

سو ہزار لاکھ	سو ہزار لاکھ
۰	۰
۱	۲۲
۲۲	۲۲
۵۴	۲۵
۹۷	۳۷
۴۰	۴۰
۲	۵۴

اعداد کے لکھنے کا قاعدہ

جس عدد کو لکھنا ہو اس میں جو اکائی کا عدد شامل ہو اسکو اول لکھو اور اکائی کا مرتبہ خالی ہو تو صفر لکھو اور پھر چودہائی کا عدد اسکو اکائی کے مرتبے کے بائیں طرف لکھو اور سطح سیکڑ ہزار وغیرہ کے جو عدد ہوں انکو درجہ بدرجہ بائیں طرف لکھو اور جو مرتبہ خالی ہو اسکی جگہ صفر لکھو۔

دوسرا قاعدہ

جن بڑے عدد کو لکھنا ہو اسکے سب سے بڑے مرتبے کے شمار کو ہندسے میں لکھو اور یاد رکھو کہ اس کے بعد جو درجہ بدرجہ چھوٹے مرتبہ کو لکھو انھیں سیکڑے کے سوا ہر ایک مرتبے میں دو ہندسے ہونگے اور اگر کسی مرتبے میں اکائی یا دہائی نہ ہو تو اس جگہ صفر لکھو۔

سوال

بادن و تین سو بیسٹھ و چار سو چار و ایک ہزار آٹھ سو تیس و آٹھ ہزار چالیس و دس ہزار چھ سو چھ و دس لاکھ چالیس ہزار ستانوے و تین کروڑ بیس لاکھ چھ ہزار سات سو نو اسی ان عدد کو ہندسوں میں لکھو۔

بادن و تین سو بیسٹھ
چار سو چار و ایک ہزار
آٹھ سو تیس و آٹھ ہزار
چالیس و دس ہزار
چھ سو چھ و دس لاکھ
چالیس ہزار ستانوے
و تین کروڑ بیس لاکھ
چھ ہزار سات سو نو اسی

۱۰	۱۰۰	۱۰۰۰	۱۰,۰۰۰	۱,۰۰,۰۰۰	۱۰,۰۰,۰۰۰	۱,۰۰,۰۰,۰۰۰
۲	۵					
۵	۶	۳				
۴	۰	۲				
۳	۲	۸	۱			
۰	۲	۰	۸			
۶	۰	۴	۰	۱		
۷	۹	۰	۲	۰	۲	
۹	۸	۷	۴	۵	۹	۳

وہ سے دس لاکھ کے پہلے

۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱

اگر کسی عدد کا پون لگانا ہو تو کل عدد میں سے اس کا ربع یعنی چوتھا حصہ منہا کر و مثلاً ۲۲ پون لگایا ہو
 ۲۲ کا او ۲۱ ہے اور ۲۱ کا ادھائی ساڑھے دس یہ ۲۲ کا چوتھا حصہ ہوا اس کو ۲۲ میں سے گھٹایا
 تو ساڑھے اکتیس باقی رہے یہی ۲۲ پون لگایا اور یہ چوتھائی کی علامت ہے۔ یہ اُدھے کی
 علامت ہے۔ یہ پون کی علامت ہے اس لئے ۳۱ جواب ہوا۔

پونا

۲۳	۳۱	۱۵	۲۱	۷	۱۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۲۴	۳۲	۱۶	۲۲	۸	۱۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲
۲۵	۳۳	۱۷	۲۳	۹	۱۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۲۶	۳۴	۱۸	۲۴	۱۰	۱۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴
۲۷	۳۵	۱۹	۲۵	۱۱	۱۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۲۸	۳۶	۲۰	۲۶	۱۲	۱۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
۲۹	۳۷	۲۱	۲۷	۱۳	۱۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷
۳۰	۳۸	۲۲	۲۸	۱۴	۱۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۳۱	۳۹	۲۳	۲۹	۱۵	۱۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹
۳۲	۴۰	۲۴	۳۰	۱۶	۲۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰

اگر کسی عدد کا سوایا یا کل عدد میں جو حصے کے دریافت کرنا ہو تو کل عدد میں اس کا چوتھا حصہ
 شامل کرو مثلاً ۳۹ سو لگایا تو ۳۹ کا ادھائی ساڑھے اکتیس باقی رہے اس کا ادھائی پون نے دس ۳۹

کا جو تھالی حصہ ہوا ۱۱ سے ۳۹ میں جوڑا تو پونے اونیچاس ہوئے اسے ۴۲ - جواب ہوا

سو یا

۱	۱	۱	۱	۱	۱۱	۱۳	گبارہ سو یا پونے چودہ	۲۱	۲۹	۳۱	۳۸
۱	۲	۲	۲	۲	۱۲	۱۵	بارہ سو یا پسند	۲۲	۳۰	۳۲	۴۰
۱	۳	۳	۳	۳	۱۳	۱۶	تیرہ سو یا سولہ	۲۳	۳۱	۳۳	۴۱
۱	۴	۴	۴	۴	۱۴	۱۷	چودہ سو یا ستر	۲۴	۳۲	۳۴	۴۲
۱	۵	۵	۵	۵	۱۵	۱۸	پندرہ سو یا پونے ائیس	۲۵	۳۱	۳۵	۴۳
۱	۶	۶	۶	۶	۱۶	۲۰	سولہ سو یا بیس	۲۶	۳۲	۳۶	۴۵
۱	۷	۷	۷	۷	۱۷	۲۱	سترہ سو یا اکیس	۲۷	۳۳	۳۷	۴۶
۱	۸	۸	۸	۸	۱۸	۲۲	اٹھارہ سو یا ستر	۲۸	۳۵	۳۸	۴۷
۱	۹	۹	۹	۹	۱۹	۲۳	انیس سو یا پونی چوبیس	۲۹	۳۶	۳۹	۴۸
۱	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۲۰	۲۵	بیس سو یا چوبیس	۳۰	۳۷	۴۰	۵۰

اگر کسی عدد کا دہڑا یعنی کل عدد مع نصف حصے کے دریافت کرنا ہو تو کل عدد میں اس کا نصف شامل کرو مثلاً ۵۲ دہڑا کیا ۲۵ کا آدھا ہے ساڑھے بائیس اسکو ۵۲ میں جوڑا تو ہو ۶۷ - یہی جواب ہوا

دہڑا

۱	۱	۱	۱	۱	۱۱	۱۶	گبارہ دہڑا ستر	۲۱	۳۱	۳۱	۴۶
۱	۲	۲	۲	۲	۱۲	۱۸	بارہ دہڑا اٹھارہ	۲۲	۳۲	۳۲	۴۸
۱	۳	۳	۳	۳	۱۳	۱۹	تیرہ دہڑا ستر	۲۳	۳۳	۳۳	۴۹
۱	۴	۴	۴	۴	۱۴	۲۱	چودہ دہڑا اکیس	۲۴	۳۴	۳۴	۵۱
۱	۵	۵	۵	۵	۱۵	۲۲	پندرہ دہڑا اکیس	۲۵	۳۵	۳۵	۵۲

۵۴	۳۶	۳۹	۲۶	سولہ ڈیڑھا چوبیس	۲۴	۱۶	۹	۶	۰۱
۰۵۵	۳۷	۴۰	۲۷	سترہ ڈیڑھا چوبیس	۲۵	۱۷	۱۰	۷	۰۱
۵۷	۳۸	۴۲	۲۸	اٹھارہ ڈیڑھا چوبیس	۲۷	۱۸	۱۲	۸	۰۱
۰۵۸	۳۹	۴۳	۲۹	انیس ڈیڑھا چوبیس	۲۸	۱۹	۱۳	۹	۰۱
۶۰	۴۰	۴۵	۳۰	بیس ڈیڑھا چوبیس	۳۰	۲۰	۱۵	۱۰	۰۱

اگر کسی عدد کا دھام یعنی دو چند کل عدد نصف جزو کل عدد کے دریافت کرنا ہو تو دو چند کل عدد میں کل عدد کا نصف جزو دو و مثلاً ۲۳ دھام کیا ۲۳ کا دھام ۱۰۱ اسکو ۲۳ کے دوئے ۴۶ میں جوڑا تو ہوئے ۷۷ یہی جواب ہوا

دھام

۰۷۷	۳۱	۵۲	۲۱	گیارہ دھام ساڑھے تین	۲۷	۱۱	۰۲	۱	۰۲
۸۰	۳۲	۵۵	۲۲	بارہ دھام بیس	۳۰	۱۲	۵	۲	۰۲
۰۸۲	۳۳	۵۷	۲۳	تیرہ دھام ساڑھے تین	۳۲	۱۳	۰۷	۳	۰۲
۸۵	۳۴	۶۰	۲۴	چودہ دھام بیس	۳۵	۱۴	۱۰	۴	۰۲
۰۸۷	۳۵	۶۲	۲۵	پندرہ دھام ساڑھے تین	۳۷	۱۵	۰۱۲	۵	۰۲
۹۰	۳۶	۶۵	۲۶	سولہ دھام چالیس	۴۰	۱۶	۱۵	۶	۰۲
۰۹۲	۳۷	۶۷	۲۷	سترہ دھام ساڑھے تین	۴۲	۱۷	۰۱۷	۷	۰۲
۹۵	۳۸	۷۰	۲۸	اٹھارہ دھام پچاس	۴۵	۱۸	۲۰	۸	۰۲
۰۹۷	۳۹	۷۲	۲۹	انیس دھام ساڑھے تین	۴۷	۱۹	۰۲۲	۹	۰۲
۱۰۰	۴۰	۷۵	۳۰	بیس دھام چالیس	۵۰	۲۰	۲۵	۱۰	۰۲

اگر کسی عدد کا اونٹھا یعنی سہ چند کل عدد نصف جزو کل عدد کے دریافت کرنا ہو تو تین کے کل عدد میں کل عدد کا نصف حصہ جوڑ دو مثلاً ۲۳ اونٹھا کیا ۴۶ کا تین گنی ہی ۱۲۹ اور ۴۶

آدھا ہے ۰۲۱ اسکو ۱۲۹ میں جوڑا تو ہوئے ۱۵۰ بھی جواب ہوا

اونٹنٹھا

۰۱۰۱	۳۱	۰۰۳	۲۱	گیارہ اونٹنٹھا ساڑا تیر	۰۳۹	۱۱	ایک اونٹنٹھا اونٹنٹھا	۰۳	۱	۰۳
۰۱۱۲	۳۲	۰۰۴	۲۲	بارہ اونٹنٹھا بالیس	۰۴۲	۱۲	دو اونٹنٹھا سات	۰۴	۲	۰۳
۰۱۱۵	۳۳	۰۰۸	۲۳	تیرہ اونٹنٹھا ساڑا تیر	۰۴۵	۱۳	تین اونٹنٹھا ساڑا دس	۰۱۰	۳	۰۳
۰۱۱۹	۳۴	۰۰۴	۲۴	چودہ اونٹنٹھا اونٹنٹھا	۰۴۹	۱۴	چار اونٹنٹھا چودہ	۰۱۴	۴	۰۳
۰۱۲۲	۳۵	۰۰۸	۲۵	پندرہ اونٹنٹھا ساڑا تیر	۰۵۲	۱۵	پانچ اونٹنٹھا ساڑا تیر	۰۱۷	۵	۰۳
۰۱۲۶	۳۶	۰۰۹	۲۶	سولہ اونٹنٹھا چھبیس	۰۵۶	۱۶	چھ اونٹنٹھا اکیس	۰۲۱	۶	۰۳
۰۱۲۹	۳۷	۰۰۴	۲۷	سترہ اونٹنٹھا ساڑا تیر	۰۵۹	۱۷	سات اونٹنٹھا ساڑا تیر	۰۲۴	۷	۰۳
۰۱۳۳	۳۸	۰۰۹	۲۸	اٹھارہ اونٹنٹھا تیس	۰۶۳	۱۸	اٹھ اونٹنٹھا اٹھائیس	۰۲۸	۸	۰۳
۰۱۳۶	۳۹	۰۰۱	۲۹	نیرہ اونٹنٹھا چھبیس	۰۶۶	۱۹	نواں اونٹنٹھا ساڑا تیر	۰۳۱	۹	۰۳
۰۱۴۰	۴۰	۰۰۵	۳۰	بیس اونٹنٹھا ستر	۰۷۰	۲۰	دس اونٹنٹھا پچیس	۰۳۵	۱۰	۰۳

اگر کسی عدد کا ڈھونڈنا یعنی چار چاند کل عدد نصف جزو کل عدد کی دریافت کرنا ہو تو چار گنی کل عدد میں کل عدد کا نصف حصہ شامل کر مثلاً ۳۲ ڈھونڈنا کیا تو ۳۲ کا چار گنا ہی ۱۲۸ اور ۳۲ کا آدھا ہے سولہ اسکو ۱۲۸ میں جوڑا تو ہوئے ۱۶۴ بھی جواب ہوا

ڈھونڈنا

۰۳۹	۳۱	۰۰۴	۲۱	گیارہ ڈھونڈنا ساڑا تیر	۰۴۹	۱۱	ایک ڈھونڈنا ڈھونڈنا	۰۴	۱	۰۴
۰۱۴۴	۳۲	۰۰۹	۲۲	بارہ ڈھونڈنا چوبیس	۰۵۲	۱۲	دو ڈھونڈنا نو	۰۹	۲	۰۴
۰۱۴۸	۳۳	۰۰۳	۲۳	تیرہ ڈھونڈنا ساڑا تیر	۰۵۸	۱۳	تین ڈھونڈنا ساڑا تیر	۰۱۳	۳	۰۴
۰۱۵۳	۳۴	۰۰۸	۲۴	چودہ ڈھونڈنا تیس	۰۶۳	۱۴	چار ڈھونڈنا اٹھارہ	۰۱۸	۴	۰۴
۰۱۵۷	۳۵	۰۰۱	۲۵	پندرہ ڈھونڈنا ساڑا تیر	۰۶۷	۱۵	پانچ ڈھونڈنا ساڑا تیر	۰۲۱	۵	۰۴

۱۶۲	۳۶	۱۱۷	۲۶	سولہ ڈھونچا ہنس	۷۰	۱۶	چھ ڈھونچا ہنس	۲۷	۶	۰۴
۰۱۶۶	۳۷	۰۱۲۱	۲۷	سترہ ڈھونچا ساڑھن	۰۷۶	۱۷	سات ڈھونچا ساڑھن	۰۳۱	۷	۰۴
۱۷۱	۳۸	۱۲۶	۲۸	اٹھارہ ڈھونچا الکیا	۸۱	۱۸	اٹھ ڈھونچا جھنیں	۰۳۶	۸	۰۴
۰۱۷۵	۳۹	۰۱۳۰	۲۹	انیس ڈھونچا لکچا	۰۸۵	۱۹	نو ڈھونچا ساڑھن	۰۴۰	۹	۰۴
۱۸۰	۴۰	۱۳۵	۳۰	بیس ڈھونچا نوے	۹۰	۲۰	دس ڈھونچا بنیالیس	۰۴۵	۱۰	۰۴

بکٹ پہاڑہ

سودو	دبوترھا	ڈبوترھا	۲	۰۱	۰۱
پونے چار	دھام	ڈبوترھا	۰۳	۰۲	۰۱
سوا بانج	اونٹھا	ڈبوترھا	۵	۰۳	۰۱
پونے سات	ڈھونچا	ڈبوترھا	۰۶	۰۴	۰۱
سوا چھ	دھاوان	دھاوان	۶	۰۲	۰۲
پونے نو	اونٹھا	دھاوان	۰۸	۰۳	۰۲
سوا گیارہ	ڈھونچا	دھاوان	۱۱	۰۴	۰۲
سوا بارہ	اونٹھا	اونٹھا	۱۲	۰۳	۰۳
پونے سولہ	ڈھونچا	اونٹھا	۰۱۵	۰۴	۰۳
سوا بیس	ڈھونچا	ڈھونچا	۲۰	۰۴	۰۴

سوالات

- (۱) ایک پیسے کے ۸ آم آتے ہیں تو نو پیسے کے کتنے آویں گے؟ نو آٹھ ۷۲ اس لئے ۷۲ آم آویں گے۔
- (۲) ایک پیسے کی ۸ گندے کوڑیاں کہتی ہیں تو ۱۰ پیسے کی کتنے گندے کوڑیاں آویں گی؟
- ننان ۷۲ اس لئے ۷۲ گندے کوڑیاں آویں گی۔

(۴) ایک روپیہ کے ۱۰ سیر چالوں اتنے بن تو ۷ روپیہ کے کتنے سیر چالوں آویں گے ۱۰ سیر
۱۰۵ اس لئے ۱۰۵ سیر چالوں آویں گے +

(۴) ایک آنہ کا پون گر کر پڑا آتا ہے تو ۷ آنہ کا کتنے گر کر پڑا آویگا سترہ پونا ۱۷ اس لئے
پونے تیرہ گر کر پڑا آویگا

(۵) پون پیسے کی ایک ڈیڑیا آتی ہے تو ۳۸ ڈیڑیا کے کتنے پیسے ہوں گے ۳۸ پونا ۲۸
اس لئے ۲۸ پیسے دام ہوں گے

(۶) سوا گر کر پڑا ایک مرزائی کے بنوانے میں لگتا ہے تو ۲۵ مرزائیوں کے بنوانے
میں کتنے گر کر پڑا لگیگا ۲۵ سوایا ۱۷ اس لئے ۱۷ گر کر پڑا لگیگا +

(۷) سوار روپیہ کو مری اچھے بانس بگتے ہیں تو ۳۵ کوڑی بانسون کے کیا دام ہو
۲۵ سوایا ۱۷ اس لئے ۱۷ روپیہ یعنی ۲۳ روپیہ اور بارہ آنہ دام ہوں گے

(۸) دیر بھر پیسے کی ایک ٹوٹی کپنی ہے تو وہی ۲۴ ٹوپیوں کے کیا دام ہو گے ۲۴ دیوڑ
۳۶ اس لئے ۳۶ پیسے دام ہوں گے

(۹) ایک بنیے نے ایک پیسے سیر جوار مول لی اور ٹھوڑے من بعد دیر بھر پیسے کے
حسابے پیچے تو اسے ۲۹ پیسے کی جوار بیچنے میں کیا نفع ملا ہوگا ۲۹ ڈیوڑھا ۲۳ اس کے
۲۹ پیسے نکال ڈالے تو ۱۲ پیسے نفع کے ہوں گے

(۱۰) ایک روپیہ کا ڈھالی من ٹھس بکتا ہے تو ۲۳ روپیہ کا کتنے من ٹھس آویگا ۲۳
ڈھام ۱۰۵ اس لئے ۱۰۵ من ٹھس آویگا

(۱۱) ڈھالی پیسے کی ایک پولی کر بی کی آتی ہے تو ۳ پولے کے کیا دام ہو گے ۳۰
ڈھام ۹۲ اس لئے ۹۲ پیسے یعنی ۲۴ ٹکے اور ایک ڈھلا دام ہو گے

(۱۲) ساڑھے تین پیسے سیر گہوہن کا آٹا بکتا ہے تو ۷ سیر آٹے کے کیا دام ہو
۲۷ اونٹھا ۹ اس لئے ۹ پیسے یعنی ۷ ٹکے ایک ڈھلا دام ہو گے ۷

- (۱۳) ساڑھے تین پیسے نمبری خربزے بکتے ہیں تو بندہ دوسری کے کبا دام ہوئے ۱۵ اونچا ۱۰۵۲ اسلے ۵۲ پیسے یعنی ۲۶ کتے ایک دھلا دام ہوئے +
- (۱۴) ایک روپیہ کی ساڑھے چار من لکڑیاں بکتی ہیں تو ۲۶ روپیہ کی کتنے من لکڑیاں آویں گی ۲۲ ڈھونچا ۹۹ اسلے ۹۹ من لکڑیاں آویں گی +
- (۱۵) ایک روپیہ کی ساڑھے چار سیر مٹھائی بکتی ہے تو تیرہ روپیہ کی کتنے سیر مٹھائی آویں گی ۱۳ ڈھونچا ۱۰۸ اسلے ۵۸ سیر یعنی ایک من ۱۸ سیر مٹھائی آوے گی
- (۱۶) بنگالے میں ڈیرہ روپیہ کے من بھر جانول آتے ہیں تو ڈیرہ من جانول کے کیا دام ہوئے ڈیوڑھا ڈیوڑھا سودا اسلے سودا روپیہ یعنی دو روپیہ ۴ آنہ دام ہوئے +
- (۱۷) ایک آنہ کی ڈیرہ سیرال آتی ہے تو ڈھائی آنہ کی کتنے سیرال آویں گی ڈیوڑھا ڈھائی ۳۰ اسلے ۳۰ سیر یعنی ۳ سیر ۳ باودال آئیں گی +
- (۱۸) ساڑھے تین پیسے سیرالو بکتے ہیں تو ساڑھے چار سیرالو کے کبا دام ہوئے اونچا ۱۵ اسلے پونے سولہ پیسے دام ہوئے +

دوسری فصل

جمع
ایک قسم کے چند عددوں کے اکٹھا کرنے کو جمع کرنا کہتے ہیں +

قاعدہ

- (۱) جن عددوں کو جمع کرنا ہو انکو ایک دوسرے کے تے اس ترتیب پر لکھو کہ انکی اکائی ایک دوسرے کے تے ہیں اور دھانی دھانی کے تے اور علیٰ ہذا القیاس سیکڑا اور فرستے اپنے اپنے تے ہیں اور پھر اس کے نیچے ایک عرضی خط کھینچو +

جس طرح ۵۳۶ اور ۷۸۵ سے ۸۲۸ کو جوڑنا جو دو ایک سو تیس ہے گنا +

$$\begin{array}{r} 536 \\ 785 \\ \hline 1321 \end{array}$$

(۲) اکائیوں کے سب ہندسوں کو جوڑ کر دیکھو کہ کس کے جوڑ یعنی حاصل جمع میں کتنی دھائیا
ہیں ان کو ہاتھ لگا کر باقی اکائیوں کو اکائی کے مرتبے پر لکھو اور اگر باقی میں کوئی اکائی
نہ رہے تو صفر لکھ دو +

جس طرح اکائی کے ہندسے ۶ اور ۵ اور ۸ کو جوڑا تو ۱۸ اکائیاں ہوئیں لیکن
دس اکائیوں کی ایک دہائی بنتی ہے اس لئے ۱۸ اکائیوں کی ایک دھائی اور آٹھ
اکائی ہوئیں ۸ کو اکائی کے مرتبے پر رکھا اور ایک دہائی کو یاد رکھا +

$$\begin{array}{r} 536 \\ 785 \\ \hline 1321 \end{array}$$

(۳) پھر بطریق مذکور کے دہائیوں کو جوڑ کر حاصل جمع میں ہاتھ لگی دہائی کو ملا دو
اور دیکھو کہ اس حاصل عدد میں کتنے سیکڑے ہیں انکو ہاتھ لگا کر باقی دہائیوں کو باقی
اکائیوں مذکور کے بائیں طرف لکھو اور سطح اگر نہ ہو وغیرہ اور مرتبے ہوں تو انکا حاصل
جمع نکال کر بطریق مذکور کے لکھو اور سطح سے جو عدد حاصل ہو وہی حاصل جمع مطلوب ہوگا +

جس طرح دہائی کے ہندسے ۳ اور ۸ اور ۹ کو جوڑا تو ۱۹ دہائی ہوئیں انہیں
رکھی ہوئی دہائی ایک کو جوڑا تو ۲۰ دہائی ہوئیں لیکن دس دہائی کا ایک سیکڑا بنتا ہے اس
لئے ۲۰ دہائیوں کے ۲ سیکڑے ہوئے اس سب کو دہائی کی جگہ صفر رکھا اور دو سیکڑوں کو

سیکڑوں کے جوڑا ۲۰ میں جوڑا تو ۲۲ سیکڑے

$$\begin{array}{r} 536 \\ 785 \\ \hline 1321 \end{array}$$

ہوئے لیکن دس سیکڑے کا ایک ہزار ہوتا ہے
اس لئے ۲۲ سیکڑوں کے ۲ ہزار اور ۲ سیکڑے

۲ کو یکویں کے مرتبے پر لکھا اور ۲ ہزار کو ہزاروں کے جوڑہ میں جوڑا تو ۷
ہزار ہوئے اس لئے ۷ کو ہزار کے مرتبے پر لکھا اور ۸ کو دس ہزار کے مرتبے پر لکھا
اسی طرح سے ۸۷۰۰۰ حاصل جمع ہوا اسی طریق پر دوسری اور تیسری اور چوتھی مثال
جو نیچے لکھی ہیں انکا حاصل جمع نکالو

مثال چوتھی	مثال تیسری	مثال دوسری
۳۷۸۰۰۵	۲۳۴۵۶	۴۸۲۲
۶۳۲۰۰	۷۸۹۰۱	۳۶۲
۲۲۰۰۹۸	۲۳۴۵۶	۲۱
۲۱۷۹۰۰	۷۲۸۱	۲۵۲
۱۰۹۵۶		

۱۰۹۰۱۵۹

۱۳۳۰۹۲

۷۲۸۱ حاصل جمع

مثال دوسری

ترکیب جوڑنے کی

چار اور دو چھ اور ایک سات اور چار گیارہ کا ایک ماتھے لگا ایک و ایک اور

دو تین اور چھ نو اور چار تیرہ اور پانچ اٹھارہ کے آٹھ ماتھے لگا ایک و ایک اور

آٹھ نو اور تین بارہ اور دو چودہ کے چار ماتھے لگا ایک و ایک اور چھ سات

مثال تیسری

چھ اور ایک سات اور چھ تیرہ اور ایک چودہ کے چار ماتھے لگا ایک و ایک اور

۵ ۴ ۱ ۱ ۱۹ ۸ ۱۱ ۵ ۶ ۵
 اور پانچ جہ اور پانچ گیارہ اور آٹھ انیس کے نو ہاتھ لگا ایک ایک اور چار پانچ
 ۵ ۳ ۲ ۲ ۲۰ ۲ ۱۸ ۴ ۱۷ ۹
 اور نو چودہ اور چار اٹھارہ اور دو بیس کا صفر ہاتھ لگے دو دو اور تین پانچ
 ۴ ۲ ۲ ۲ ۳ ۲۳ ۷ ۱۶ ۲ ۱۳ ۸
 اور آٹھ تیرہ اور تین سولہ اور سات تیس کے تین ہاتھ لگے دو دو اور دو چار اور
 ۱۳ ۲ ۱۱
 گیارہ اور دو تیرہ

امثال جمع بموجب طریق طولانی

اکانی
 ہزار

۲ ۳ ۸ ۷ ۲
 ۵ ۴ ۲ ۵
 ۷ ۰ ۸ ۹

اکانی ۱ ۴

دہائی ۱ ۸

سیکڑا ۱ ۲

ہزار ۱ ۵

۲ ۵ ۴ ۴

۳ ۴ ۵ ۹ ۴ حاصل جمع

اکانی
 ہزار

۳ ۲ ۴ ۵
 ۲ ۵ ۷ ۸
 ۷ ۵ ۲ ۳

اکانی ۱ ۴

دہائی ۱ ۵

سیکڑا ۱ ۲

ہزار ۱ ۲

۱ ۳ ۵ ۶ ۴

حاصل جمع

سوالات جمع

(۱) ۹ (۲) ۸ (۳) ۱۸ (۴) ۱۹۳۰ (۵) ۸۷۲۱۴۵

۶۳۱۷۸	۹۸۱	۷۰	۱۷	۴
۸۹۵۸	۷۷۲۰۰	۳۵	۹	۵
۴۵۷۸۱	۲۸۴۵	۱۷	۷۸	۲۹
۲۴۲۱	۲۸۹۰	۲۸۰	۲۴	۱۸
۶۴۳	۹۹۵	۱۴۰	۱۳۹	۷۲

ماصل جمع

(۸) ۱۱۰۰۸ (۷) ۱۵۸۷۲ (۶) ۱۰۵۹

۲۷۵۲	۲۹۹۸	۲۳۷۹۲
۷۸۸	۴۹۹	۱۳۲
۱۷۲	۳۱	۴۲۲۴
۸۸۰۹۴	۹۳۴۸۸	۹۷۵۸۴
۱۲۹	۱۲۴	۲۱۱۲
۳۴۴	۳۱۷۴۴	۲۶۴۰
۲۰۲۰۱۹	۲۴۸	۹۹
	۱۹۸۴	

سوالات جمع

(۱) ایک سواری کشتیہ کو ۲۷ میل چلا دو شنبہ کو ۲۹ میل پہ شنبہ کو ۳۴ میل چار شنبہ کو ۲۹ میل پنج شنبہ کو ۵۰ میل اور جب بہت تھک گیا تو جمعہ کو ۴۹ میل چو پھنس کی گاڑی میں سوار ہو کر چلا تو بتلاؤ کہ وہ شخص چھ دن کے عرصے میں کتنے میل چلا +

جواب + ۲۱۸ میل +
(۲) ایک کموسی کے پاس ۵۳ گائے ۴۳ بھینس ۹ بھینس و ۲۰ بکری

اور دو گھوڑیاں تھیں تو بتلاؤ کہ اس کے پاس سب کتنے جانور تھے +

جواب + ۱۴۲ جانور +

(۳) ایک بنیادادوست یعنی بن دین کا کام کرتا تھا اور اس کے چار شخصوں
روپے لینے تھے پہلے شخص کو ۳۴۵ روپے ایک دفعہ کے دینے تھے اور
۵۹۵ روپے دوسری دفعہ کے دینے تھے اس طرح دوسرے شخص کو ۳۳ روپے
اور ۹۰۵ روپے دینے تھے اور تیسرے شخص کو ۳۵۹ روپے دینے تھے اور چوتھے
شخص کو ۲۹۸ روپے دینے تھے تو بتلاؤ کہ اس بنے کے سب کتنے روپے لینے تھے +

جواب + ۴۰۱ روپے +

(۴) ایک باغیچہ میں ۹۵۳ ام کے پڑتھے اور ۱۷ جامن کے ۵۲۱ بیرو کے ۱۹۲
سکترے کے ۱۲ کھنی کے اور ۶ شہنوت کے پڑتھے تو بتلاؤ کہ اس باغیچہ میں مل کر کتنے پڑتھے

جواب + ۱۴۰۱ پڑ +

(۵) ایک چمار کی دوکان پر ۳۷۵ مردانہ کیمختی جوڑے جوتوں کے تھے اور
۴۰ جوڑے زری کے اور ۲ جوڑے ہرن کی کھال تھے اور ۸۹۵ جوڑے جھوٹے
راکون کے پہننے کے تھے تو بتلاؤ کہ اس چمار کی دوکان میں سب کتنے جوڑے جوتوں کے تھے +

جواب + ۱۸۵۰ جوڑے +

(۶) ایک راجا کی سواری نکلی اسیمن ۴۰۰ آدمی ہانھی کے ہر دو دن پر سوار تھے ۲۰۰
آدمی گھوڑوں پر سوار تھے ۷۷ آدمی اونٹوں پر چڑھے چلے جاتے تھے ۳۰۵
آدمی علاوہ پیدل چلے جاتے تھے تو بتلاؤ کہ راجہ صاحب کی سواری کے ساتھ کتنے آدمی

جواب + ۴۲۲۵ آدمی +

(۷) ایک شخص تانسیوین اکٹو بھٹہ کو ایک جاکہ نوکر ہوا اور وہ تیسری سال ۱۸۵۵
تک اسی جاکہ نوکر رہے تو بتلاؤ کہ اب تک اس شخص نے کتنے دن نوکری کی اور یاد رکھو کہ

برایک سن ماہ جنوری سے شروع ہوتا ہے اور ماہ دسمبر میں ختم ہوتا ہے اور مہینوں کے نام اور ان کے دنوں کی تعداد اس طرح ہے +

مہینہ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
جنوری	۳۱	۲۸	۳۱	۳۰	۳۱	۳۰	۳۱	۳۰	۳۱	۳۰	۳۱	۳۰

جواب + ۱۴ برس ۷ مہینے اور ۸ دن +

تفریق

ایک قسم کے دو عدد میں چھوٹے عدد کو بڑے عدد میں گھٹانا کہتے ہیں

قاعدہ

(۱) چھوٹے عدد کو بڑے عدد کے تنے اس ترتیب پر لکھو کہ اکائی دہائی وغیرہ اپنے اپنے تنے ہوں اور چھوٹے عدد کے تنے ایک عرضی خط کیچھو مثلاً ۸۴۲۵ میں ۸ کو گھٹانا ہے تو انکو اس ترتیب سے لکھا

$$\begin{array}{r} ۸۴۲۵ \\ ۲۲۷۱۲ \\ \hline ۸۴۲۵ \end{array}$$

(۲) اکائی سے گھٹانا شروع کرو اور اگر بڑے عدد کی اکائی چھوٹے عدد کی اکائی سے بڑی ہو تو چھوٹی اکائی بڑی اکائی میں سے گھٹا کر باقی یعنی حاصل تفریق کو اکائی کے مرتبے پر لکھو لیکن جو بڑے عدد کی اکائی چھوٹے عدد کی اکائی سے چھوٹی ہو تو چھوٹی اکائی میں دس جوڑ کر حاصل جمع میں سے بڑی اکائی کو گھٹاؤ اور باقی اکائی کو اکائی کے مرتبے پر لکھو +

بطور بڑے عدد کی اکائی میں سے چھوٹے عدد کی اکائی کو گھٹا نہیں سکتے اسلئے ۲۰ میں ۱۰ جوڑے تو ۳۰ ہوئے اس میں سے ۵ کو گھٹایا تو ۲۵ باقی رہے اسکو اکائی کے مرتبے پر لکھا +

جسطح ۲ ۱ ۲ ۴
۵ ۷ ۴ ۸

(۳) اور بڑی اکائی مذکور کے باہین طرف چوندسہ ہوا میں ایک جوڑو پھر اس حاصل جمع کو بطریق مذکور کے اوپر کی دہائی میں سے گھٹاؤ اور باقی کوئی اکائی مذکور کے باہین طرف لکھو +

جسطح ۲ میں ایک جوڑا تو ۵ ہوئے لیکن بے اوپر کی دہائی کے ہندسے ایک میں سے گھٹ نہیں سکتے اس لئے ایک میں ۱۰ جوڑے تو ۱۱ ہوئے اس میں ۵ کو گھٹا یا تو ۶ باقی رہے اسکو اکائی کے عدد ۷ کے باہین طرف لکھا +

جسطح ۲ ۱ ۲ ۴
۵ ۷ ۴ ۸

(۴) اور اگر سیکڑا اور ہزار وغیرہ اور مرتبے ہوں تو بطریق مذکور کے انکسار حاصل تفریق نکال کر اپنے مرتبے پر لکھو اس طرح کے جو عدد حاصل ہوں وہی حاصل تفریق مطلوب ہو گا +

جسطح ۲ میں ایک جوڑا تو ۷ ہوئے اسکو اوپر کے ۷ سے گھٹا یا تو باقی کچھ نہ رہا اس لئے سیکڑے کے مرتبے پر صفر رکھا +

جسطح ۲ ۱ ۲ ۴
۵ ۷ ۴ ۸

پھر دیکھا کہ ۲ میں سے ۸ تو گھٹ ہی نہیں سکتے اس لئے ۲ میں ۱۰ جوڑے تو ۱۲ ہوئے اس میں سے ۸ کو گھٹا یا تو ۴ باقی رہے اسکو صفر کے باہین طرف لکھا اور ۸ کے باہین طرف کوئی ہندسہ نہیں ہے اس لئے فقط ایک ۸ میں سے گھٹا کر باقی ۲ کو ۴ کے

۵۲۸۴۶۳۲۹ ۶۸۴۲۰۰۲ ۷۲۸۴۱۰۰۳
 ۷۲۵۴۲۲ ۷۲۲۴۷۷ ۱۷۳۰۰۷۲

حاصل تفریق

۶۹۲۸ ۴۷۳۸ ۷۲۸۴۲۷۸
 ۵۲۱۷۳۸۲۸ ۸۷۴۸۲۹۰

۹۲۷۸۲۴۶ ۶۲۷۸۲۴۶
 ۷۲۷۸۲۴۶ ۶۲۷۸۲۴۶
 ۴۲۷۸۲۴۶ ۶۲۷۸۲۴۶
 ۴۲۷۸۲۴۶ ۴۲۷۸۲۴۶

قاعدہ تفریق بموجب قاعدہ جمع کے

جو ایک چیز میں سے اُسکا کچھ حصہ کم کیا جاوے تو جو حصہ باقی ہے اُس میں اگر وہ حصہ جو کھلا لایا گیا ہو جوڑ دیا جائے تو جوڑ کل چیز کے برابر ہو گا مثلاً اگر ۹ ہاتھ رسی میں سے چار ہاتھ رسی کاٹ لی جاوے تو ۵ ہاتھ باقی رہے گی اور جو باقی ہاتھ رسی میں چار ہاتھ رسی جوڑ دیا جاوے تو ۹ ہاتھ ہوگی اس لئے جب ایک عدد میں سے دوسرے عدد کو گھٹانا ہو تو اس سے یہ مراد سمجھو کہ ایک اساعد نکالنا ہے کہ جو اس میں دوسرا عدد مذکور جوڑ دیا جاوے تو جوڑ پہلے عدد مذکور کے برابر ہو مثلاً ۵ میں سے ۹ کو گھٹایا تو کیا باقی رہا ۹ اور ۹ پندرہ ہوتے ہیں اس لئے ۶ باقی رہے +

۲۵ میں سے ۹ کو گھٹایا تو کیا باقی رہا ۱۷ اور پچیس ہوں اس لئے ۱۷ باقی رہے

قاعدہ

(۱) بڑے عدد کو اوپر لکھو اور چھوٹے عدد کو اس کے نیچے اس ترتیب پر لکھو

کہ دونوں عددوں کی اکائی و دہائی وغیرہ ایک دوسرے کے متساوی ہیں

$$\begin{array}{r} ۷ \quad ۴ \quad ۳ \quad ۵ \\ ۴ \quad ۲ \quad ۸ \quad ۷ \end{array}$$

(۲) پھر چھوٹے عدد کے تلے ایک عرضی خط کھینچو +

$$\begin{array}{r} ۷ \quad ۴ \quad ۳ \quad ۵ \\ ۴ \quad ۲ \quad ۸ \quad ۷ \end{array}$$

(۳) پھر دیکھو کہ نیچے کی اکائی میں کونسی اکائی ماننے سے جوڑ میں اوپر کی اکائی رہتی ہے ایسی اکائی کے عدد کو عرضی خط کے تلے لکھو اور جوڑ میں دہائی ہو تو اسے نیچے کی اکائی کے بائیں طرف جوڑ دہائی کا ہندسہ ہوا سین جوڑ دو +

جسطرح نیچے کی اکائی ۷ میں ۸ جوڑے تو ۱۵ ہوئے اس میں ۱۵ اکائی میں اسلئے ۵ کو عرضی خط کے تلے لکھا اور ایک کو ۷ کے بائیں طرف کی دہائی ۸ میں جوڑا تو ۹ ہوئے +

$$\begin{array}{r} ۸ \quad ۴ \quad ۳ \quad ۵ \\ ۴ \quad ۲ \quad ۸ \quad ۷ \end{array}$$

(۴) اس طرح بموجب طریق مذکور کے عمل کر جب تک کہ چھوٹے عدد کے سب ہندسے گھٹ جاویں +

جسطرح ۹ میں ۱۲ مانے تو ۱۳ ہوئے اس لئے ۳ کو دہائی کے مرتبہ پر لکھا اور ۹ کے بائیں طرف کے ہندسہ ۲ میں ایک جوڑا تو ۳ ہوئے

$$\begin{array}{r} ۷ \quad ۴ \quad ۳ \quad ۵ \\ ۴ \quad ۲ \quad ۸ \quad ۷ \\ ۳ \quad ۲ \quad ۸ \quad ۷ \\ ۴ \quad ۲ \quad ۸ \quad ۷ \end{array}$$

تو ۳ ہوئے پھر ۲ میں ایک جوڑنے سے ۴ ہوتے ہیں اسلئے ایک کو
سیکڑے کے مرتبے پر لکھا اور اسطرح ۴ اور ۳ ملکر سات ہوتے ہیں اس لئے ۳ کو ہزار
کے مرتبے پر لکھا

$$\begin{array}{r} \text{جسطح} \quad ۵ \quad ۳ \quad ۲ \quad ۱ \\ \quad \quad ۲ \quad ۹ \quad \quad \quad \\ \quad \quad ۲ \quad ۸ \quad ۷ \quad \quad \\ \hline \quad \quad ۳ \quad ۱ \quad ۲ \quad ۸ \end{array}$$

اس لئے ۳۱۲۸ حاصل تفریق ہوا +

دوسرا قاعدہ تفریق

(۱) اگر چھوٹے عدد کی اکائی بڑے عدد کی اکائی سے چھوٹی ہو تو
بڑی اکائی میں سے چھوٹی اکائی کو گھٹا کر باقی کو عرضی خط کے تنہا اکائی
کے مرتبے پر لکھو اور اگر چھوٹے عدد کی اکائی بڑے عدد کی اکائی سے بڑی
ہو تو چھوٹی اکائی میں دس جوڑ دو اور چھوٹی اکائی کے باہین طرف کی دہائی
میں سے ایک گھٹا دو +

$$\begin{array}{r} ۵ \quad ۴ \quad ۳ \quad ۲ \\ ۲ \quad ۷ \quad ۸ \quad ۹ \end{array}$$

جسطح

چھوٹی اکائی ۲ میں دس جوڑے تو ہوئے ۱۲ اور ۲ کے باہین طرف کے
بندہ ۳ میں سے ایک یعنی ایک دہائی گھٹا دی تو دودہائی باقی رہیں +
(۲) پھر حاصل جمع مذکور میں سے بڑی اکائی کو گھٹا دو +

$$\begin{array}{r} ۵ \quad ۴ \quad ۳ \quad ۲ \\ ۲ \quad ۷ \quad ۸ \quad ۹ \end{array}$$

جسطح ۱۲ میں سے ۴ کو گھٹا یا تو ۴ باقی رہا +

(۳) اسطرح بموجب طریق مذکور کے یہ عمل تک جاری رکھو کہ چھوٹے عدد کے
سب بندہ بڑے عدد میں سے گھٹ جائیں جسطرح ۲ نسبت ۸ کے

جھوٹا ہے اس لئے دو دین ۱۱ اور ۱۲ سے اس بن سے ۲ کو گھٹایا تو رہے ۴
اسکو عرضی خاکے سے تہہ دانی کے مرتبہ پر لکھا اور ۳ کے باہر طرف کے ہندسہ
۶ میں سے ایک یعنی ایک سیکڑا گھٹایا تو وہ سیکڑے باقی رہے +

$$\begin{array}{r} \text{جسطح} \\ ۵ \ ۶ \ ۲ \ ۲ \\ ۴ \ ۷ \ ۸ \ ۶ \\ \hline ۴ \ ۶ \end{array}$$

پھر دیکھو کہ ۵ بنت ۷ کے جھوٹا ہے اس لئے ۵ دین ۱۰ ملائے تو ہوئے
۱۵ اس میں سے ۷ کو گھٹایا تو ۸ باقی رہا اسکو سیکڑے کے مرتبہ پر لکھا +

$$\begin{array}{r} \text{جسطح} \\ ۵ \ ۶ \ ۳ \ ۲ \\ ۴ \ ۷ \ ۸ \ ۶ \\ \hline ۸ \ ۴ \ ۶ \end{array}$$

اور ۶ کے باہر طرف کے ہندسہ ۵ میں سے ایک یعنی ایک ہزار کم کیا تو ۴ ہزار
باقی رہے ان میں سے پچھ کے ۴ کو گھٹایا تو کچھ باقی نہ رہا +

$$\begin{array}{r} \text{جسطح} \\ ۴ \ ۵ \ ۲ \\ ۵ \ ۶ \ ۳ \ ۲ \\ ۴ \ ۷ \ ۸ \ ۶ \\ \hline ۸ \ ۴ \ ۶ \end{array}$$

اس لئے ۸ ۴ ۶ حاصل تفریق ہوا

سوالات تفریق

(۱) ایک شخص کو ۴۰۰ کوس چلنا تھا اُس میں سے وہ ۲۰۰ کوس چلکر
ایک شہر میں اٹک رہا تو بتلاؤ کہ اس شخص کو کتنا چلنا اور باقی رہیگا +

جواب + ۲۰۰ کوس +

(۲) مدرسہ میں ۵۳۶ طالب علم تھے ان میں سے ۳۶ نوکر ہو کر چلے گئے

اور ۳۷ لاکھ کا نام خارج ہو گیا تو بتلاؤ کہ مدرسہ میں باقی کتنے لاکھ ہونگے +

جواب + ۲۷ لاکھ کے +

(۳) ایک ہزار نے ۲۸ لاکھ گز کپڑا خریدا اس میں سے ۶ لاکھ ۹۷ گز کپڑا بھینے بیچ ڈالا تو بتلاؤ کہ اس ہزار کے پاس کتنے گز کپڑا باقی رہا ہو گا

جواب + ۲۵ لاکھ ۳۲ گز کپڑا +

(۴) ایک لاکھ نے ۵ لاکھ ۳۷ ام خریدے ان میں سے ۵۷ ام تو اسے بھائی اور بہن کو دئے اور ۱۹ ام اپنے استاد کو دئے اور ۱۰ ام اپنے یار دوستوں کو بانٹ دئے اور ۵۷ ام بندر لینگے اور ۲۸ ام گلہروں نے کھڑکھاے تو بتلاؤ کہ اس لاکھ کے پاس کتنے ام باقی رہے ہونگے

جواب + ۱۱۸ ام +

(۵) ایک یو پارے نے ۲ لاکھ ۹۷ من گہوؤں خریدے ان میں سے ۲۲ من گہوؤں تو اس نے ایک شخص کے ہاتھ بیچ ڈالے اور ۸ من دوسرے شخص کے ہاتھ ۲ لاکھ ۳۷ من تیرے آدمی کے ہاتھ ۲ لاکھ ۷۲ من جو تھے آدمی کے ہاتھ اور ۱۰۰۰ من گہوؤں پانچوین آدمی کے ہاتھ بیچ دئے اور ۵۰ من گہوؤں کھانے میں اٹھکئے تو بتلاؤ کہ اس یو پارے کے پاس کتنے من گہوؤں بچے ہونگے +

جواب + ۳۸۱۳ من +

ضرب

جس مختصر قاعدے سے یکساں عدد کو کئی دفعہ جمع کرتے ہیں اسے قاعدہ ضرب کہتے ہیں اور اس جوڑنے کے عمل کو ضرب کرنا بولتے ہیں اور یکساں عدد کو مضروب کہتے ہیں اور جنہی دفعہ اس کو جوڑتے ہیں اس تعداد کو مضروب فیہ کہتے ہیں اور ایسے حاصل ضرب کو حاصل ضرب بولتے ہیں مثلاً ۲۳ کو پانچ دفعہ جوڑو یا ۲۳ کو پانچ ضرب دونوں

دونوں سولوں سے ایک ہی ضرب و مجموعہ کو ۲۰ بن ضرب دینے سے ۲۰ ہو جائیں
 کیونکہ آگے پہلے دو نمبر لکھا ہے کہ پہلے جو کہ میں ہوتے ہیں اور ۵ کو ۲۰ بار جوڑنے سے
 بھی ۲۰ ہوتے ہیں کہونکہ ۵ اور ۵ دس ہوتے ہیں اور ۱۰ اور ۱۰ پندرہ ہوتے ہیں
 اور ۱۵ اور ۱۵ بیس ہوتے ہیں اور یہ یاد رکھو کہ متفرق اعداد کا حاصل جمع قاعدہ
 ضرب سے حاصل نہیں ہو سکتا مثلاً ۱۵ اور ۱۳ ان دو متفرق اعداد کو جو رقم قاعدہ ضرب
 سے جوڑا جا ہو تو کہاں ہو سکتا ہے کیونکہ ۱۵ اور ۱۳ کا حاصل جمع ۲۸ ہے اور یہ
 ضرب کے قاعدے سے ۵ کو کسی عدد میں ضرب دینے سے نہیں حاصل ہو سکتا لیکن
 اور ۱۵ ان دو یکساں عدد کا حاصل جمع قاعدہ ضرب سے نکل سکتا ہے پندرہ دو نا
 تیس ہوتے ہیں اور جوڑنے سے بھی ۱۵ اور ۱۵ تیس ہوتے ہیں +

قاعدہ

(۱) اول مضروب کو لکھو پھر اس کے تلے مضروب فیہ کو اس ترتیب پر لکھو کہ اسکی
 اکائی و دہائی وغیرہ مضروب کی اکائی و دہائی وغیرہ کے تلے رہیں

جسطرح ۳ ۲ ۵ مضروب
 ۵ ۲ مضروب فیہ

اور مضروب فیہ کے تلے ایک عرضی خط کشیج دو جسطرح ۳ ۲ ۵ مضروب
 ۵ ۲ مضروب فیہ

(۲) مضروب فیہ کی اکائی میں مضروب کے ہر ایک ہندسے کو ضرب کرو اور
 مضروب کی اکائی سے ضرب کرنا شروع کرو جسطرح ۳ کو ۵ میں ضرب کیا تو ۱۵
 اور ۱۵ میں ۱۵ اکائی میں یا ایک دہائی اور ۵ اکائی میں یا سب سے اکائی کو اکائی کے تلے
 لکھا اور ایک دہائی کو ہاتھ لکھا ۲ دہائی کو ۵ میں ضرب کیا تو ۱۰ دہائی ہوئیں
 ہاتھ لکھی ایک دہائی کو جوڑ دیا تو ۱۰ دہائی ہوئیں اور ۱۰ دہائی میں ایک سیکڑا

اور ایک دہائی ہے اس لئے یک کو دہائی کے مرتبے پر لکھا اور ایک سیکڑے کو
 ہاتھ گھٹا مان ۵ سیکڑے کو ۵۰ میں ضرب دیا تو ۲۵ سیکڑے ہوئے انہیں ہاتھ گھٹا ایک
 سیکڑے کو جوڑ دیا تو ۲۵ سیکڑے ہوئے اور ۲۵ سیکڑے میں ۲ ہزار اور ۶ سیکڑے
 ہیں اس لئے سیکڑے ۶ کو سیکڑے کے مرتبے پر لکھا اور ۲ کو ہزار کے مرتبے
 پر رکھا اس طرح سے مضروب ۵۲۳ کو ۵۰ میں ضرب دیا تو ۲۶۱۵ حاصل
 ضرب ہوا اسکو عرضی خط کے تلے لکھا

جسطرح ۵۲۳ مضروب

۲۵ مضروب فیہ

یہ حاصل ضرب مضروب کو ۵۰ میں

۲۶۱۵

ضرب کرنے سے ۵۰ ابھی مضروب کو دہائی ۲ میں ضرب کرنا باقی ہے +
 (۲) بموجب طریق مذکور کے مضروب فیہ کی دہائی میں مضروب کے
 تمام ہندسوں کو ضرب کرو اور حاصل ضرب کو دہائی کے مرتبے سے لکھنا

شروع کرو + جسطرح

۵۰
 ۲۶۱۵
 ۱۰۰

مضروب کی اکائی ۳ کو مضروب فیہ کی دہائی ۲ میں ضرب کیا تو ۶
 دہائی ہوئیں انکو دہائی کے مرتبے پر لکھا پھر مضروب کی دہائی ۲ کو مضروب
 کی دہائی ۲ میں ضرب دیا تو ۴ سیکڑے حاصل ہوئے کیونکہ دس دہاں سو ہوتے
 ہیں یعنی ایک دہائی کو ایک دہائی میں ضرب کرنے سے ایک سیکڑا حاصل ہوتا ہے
 اس طرح دو دہائی کو دو دہائی میں ضرب دیتے سے ۴ سیکڑے حاصل ہوتے
 ہیں اس لئے ۴ کو سیکڑے کے مرتبے پر لکھا پھر مضروب کے سیکڑے ۵ کو
 مضروب کی دہائی ۲ میں ضرب دیا تو ۱۰ ہزار حاصل ہوئے اسکو دس ہزار

مرتبے پر لکھا اس طرح سے مضروب ۵ ۲ ۳ کو مضروب فیہ کی دہائی ۲
 میں ضرب کر حاصل ضرب کو پہلے حاصل ضرب کی دہائی کے تلے سے لکھنا
 شروع کیا +

جسطح ۵ ۲ ۳ مضروب

۲ ۵ مضروب فیہ

۱۵ ۶ ۲ یہ حاصل ضرب مضروب کو اکائی ۵ میں ضرب کرنے سے

۶ ۰ ۱ یہ حاصل ضرب مضروب کو دہائی ۲ میں ضرب کرنے سے

(۴) اور علیٰ ہذا القیاس اگر مضروب فیہ میں سیکڑے وغیرہ ہوں تو انکو
 مضروب میں ضرب دیکر حاصل ضربوں کو اس ترتیب پر لکھو کہ اوپر کے
 حاصل ضرب کا سب سے دایماندہ سے نیچے کے حاصل ضرب کے تحت
 دایماندہ سے سے ایک مرتبے دایمان طرف بڑھ کر رہے پھر تمام حاصل
 ضربوں کو جوڑنی سے جو حاصل جمع ہو وہی حاصل ضرب مطلوب ہوگا
 اور مضروب فیہ ۲۵ میں کوئی سیکڑے کا عدد نہیں ہے اس لئے دونوں
 حاصل ضربوں کو جوڑا + جسطح

۵ ۲ ۳ مضروب

۲ ۵ مضروب فیہ

+ ۱۵ ۶ ۲ یہ حاصل ضرب مضروب کو اکائی ۵ میں ضرب کرنے سے

+ ۶ ۰ ۱ یہ حاصل ضرب مضروب کو دہائی ۲ میں ضرب کرنے سے

+ ۵ ۳ ۱۳ یہ حاصل ضرب مضروب کو ۲۵ میں ضرب کرنے سے

(۵)	(۵)	مثال (۲)
۴۸۰۰۹۴۵	۶۷۸۵۶	۳۲۵ مغروب
۶۳۷	۲۱	۱۲ مغروب
۵۴۰۴۴۱۵	۶۷۸۵۶	۳۹۰ حاصل
۲۳۴۰۲۸۳۵	۱۳۵۷۱۲	(۳)
۴۸۰۰۵۷۷۰	۱۲۲۴۹۷۶	۴۳۷۵ مغروب
۴۹۹۹۲۰۱۹۷۵		۱۹ مغروب
		۲۴۲۵۰
		۴۳۷۵
		۵۷۷۰۰۰۰ حاصل

مثال دوسری
ضرب کریکا طریقی

۳۰۴۰۰ ۲۵ ۲ ۱۲ ۶ ۶۰ ۵ ۱۲
بارہ پنچے ساٹھ کا صفر ہاتھ لگے چھ و بارہ وونا چوبیس اور چھ
۳۹ ۳ ۲۴ ۳ ۱۲ ۳
کا صفر ہاتھ لگے تین و بارہ تے چھ اور تین اٹالیس

مثال تیسری

۳ ۴۲ ۶ ۷ ۳۰ ۶ ۵
پانچ چھکائیس کا صفر ہاتھ لگے تین سات چھکائیس اور تین
پنتائیس کے پانچ ہاتھ لگے چار و تین چھکائیس اور چار ہائیس کے دو
لگے دو چار چھکائیس اور دو چھکائیس و پانچ ایک پانچ و سات ایک

۴ ۱ ۴ ۳ ۱ ۳ ۷
 سات وین ایک تین و چار ایک چار +

مثال پانچوین

۳ ۲۸ ۷ ۳ ۳ ۵ ۳۵ ۷ ۵
 پانچ ستے پتیس کے پانچ مانٹھ لگے تین چار ستے اٹھائیس اور تین

۴۹ ۳ ۴۳ ۷ ۹ ۳ ۱ ۳۱
 اکئیس کا ایک مانٹھ لگے تین و نو ستے تریسٹھ اور تین چھاسٹھ و صفر کو

۷ ۵۹ ۷ ۸ ۷ ۷ ۷ ۷
 سات میں ضرب دیا تو صفر ہی رہا مانٹھ ستے چھپ کے چھ ہاٹ لگے پانچ

۵ ۱۵ ۳ ۵ ۵۴ ۵ ۴۹ ۷ ۷
 و سات ستے اوچاس اور پانچ چون پانچ تیرے پندرہ کے پانچ مانٹھ لگا

۳ ۹ ۱ ۳ ۱۳ ۱ ۱۲ ۳ ۴ ۱
 ایک و چار تیرے بارہ اور ایک تیر کے تین مانٹھ لگا ایک نو تیرے

۲۸ ۱ ۲ ۷
 ستائیس اور ایک اٹھائیس اور سیطرح عمل ضرب کا جاری رکھو +

اختصار قاعدہ

اگر مضروب اور مضروب فیہ کے دونوں اعداد کے اول میں صفر ہوں تو
 ان کے باقی ہندسوں کو آپس میں ضرب کر حاصل ضرب کے دائیں طرف اتنے صفر لکھو
 جتنے صفر مضروب اور مضروب فیہ دونوں کے اول میں ہوں +

جس طرح
 مضروب ۲۵۰۰
 مضروب فیہ ۹۰
 حاصل ضرب ۲۲۵۰۰۰

اور جو مضروب فیہ کے درمیان ہوں تو مضروب فیہ کے ہر ایک
بند سے بن مضروب کو ضرب دینے سے جو حاصل ضرب ہوں انکو اس ترتیب
لکھو کہ ہر ایک حاصل ضرب مضروب فیہ کے اس بند سے کے تیلے لکھا جائے
جس بند سے بن مضروب کو ضرب دینے سے حاصل ضرب مذکور نکلا ہو +

جسطرح ۲۷۸۲۵ مضروب
۹۰۲ مضروب فیہ

$$\begin{array}{r} 11130. \\ 25090. \\ \hline 2512128. \end{array}$$

حاصل ضرب

مثال

مضروب ۱۳۷۵۲۳۵
مضروب فیہ ۲۵۶۷

$$\begin{array}{r} 94280250 \\ 8252910 \\ 4842140 \\ 5501220 \\ \hline 42816114250 \end{array}$$

برابر ہے ۷ بار مضروب کے +
برابر ہے ۹۰ بار مضروب کے +
برابر ہے ۵۰ بار مضروب کے +
برابر ہے ۲۰۰۰ بار مضروب کے +
برابر ہے ۲۵۶۷ بار مضروب کے +

حاصل ضرب

ضرب کرنے کا پرانا طریق

مضروب

	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
۱	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
۲	۲	۴	۶	۸	۱۰	۱۲	۱۴	۱۶
۳	۳	۶	۹	۱۲	۱۵	۱۸	۲۱	۲۴
۴	۴	۸	۱۲	۱۶	۲۰	۲۴	۲۸	۳۲
۵	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰
۶	۶	۱۲	۱۸	۲۴	۳۰	۳۶	۴۲	۴۸
۷	۷	۱۴	۲۱	۲۸	۳۵	۴۲	۴۹	۵۶
۸	۸	۱۶	۲۴	۳۲	۴۰	۴۸	۵۶	۶۴

اس طریق میں اول مضروب کو ہزار کے عدد ۴ میں ضرب دیا اور مضروب کے ہندسہ ایک سے ضرب کرنا شروع کیا اور سیطرح مضروب کو درجہ بدرجہ مضروب فیہ کے سیکڑے ۵۰ ہائی ۶ اور اکائی ۷ میں ضرب دیا اور ضرب کرنے میں اتنا یاد رکھا کہ اکائی کے ہندسے کو ایسے تیز سے خط کے تلے لکھا اور دہائی کے ہندسے کو اُس خط کے اوپر لکھا آخر کو تیز سے خطوں کے تلے جو اعداد ہیں انکو دایمیں طرف سے جوڑنا شروع کیا یہی جوڑ حاصل ضرب مطلوب ہوا +

سوالات

(۱) ۳۰۷۷۲۵۴۳ کو ۸ میں ضرب دو +

جواب + ۲۴۶۱۰۰۰۲۲۰۰

(۲) ۷۵۸۶۴۲۳ کو ۱۵ میں ضرب دو +

جواب + ۱۱۳۷۱۰۰۰۰۰

(۳) ۹۹۰۰۸۵۳۷ کو ۲۳ میں ضرب دو +

جواب + ۲۲۸۱۰۰۰۰۰۰

(۴) ۷۷۱۹۵۲۷ کو ۲۷ میں ضرب دو + جواب + ۲۰۸۴۲۰۰۰۰

(۵) ۷۷۱۹۵۲۷ کو ۲۰۲ میں ضرب دو + جواب + ۱۵۵۷۱۰۰۰۰۰

(۶) ۷۷۱۹۵۲۷ کو ۲۷۳۵۴ میں ضرب دو + جواب + ۲۱۰۰۰۰۰۰۰۰

(۷) ۷۷۱۹۵۲۷ کو ۲۰۰۰ میں ضرب دو + جواب + ۱۵۵۷۱۰۰۰۰۰

(۸) ایک شخص نے ۲۵ (دکون کو برابر آٹھ آٹھ نارنگی بانٹیں تو بچاؤ کہ اُس شخص نے

سب ملا کر کتنی نارنگی بانٹی ہو گئی جواب + ۲۰۰ نارنگی +

(۹) آٹھ آدمی روز کے حساب سے ۵۰ گاڑی کرایہ کیں تو بچاؤ کہ کس کو کس کا

لکنا پھار ہوا + جواب + ۱۵۰۰ اٹھ آنے یعنی ۵۰ روپیہ +

(۱۰) پینس کا دیون میں پندرہ پندرہ من مال لدا تھا تو بتلاؤ کہ سب گاؤں میں

میں کتنے من مال لدا ہو گا + جواب + ۵۲۵ من +

(۱۱) ایک ساہوکار کا بڑا مکان بننا تھا اس میں ۲۶ بیلدار دو آنہ روز

پاتے تھے اور ۲۰ معمار چار آنہ روز پاتے تھے اور ۲ بڑی مٹی آنہ روز

پاتے تھے تو بتلاؤ کہ اس ساہوکار کے مکان کے بننے میں کتنے روپے

روز کی مدد جاری تھی +

جواب + ۳۲۹۷ آنہ یعنی ۲۰۵ روپیہ ۱۷ آنہ +

(۱۲) ایک شخص نے اپنی ایسی عادت ڈالی کہ وہ برابر ۸۰ برس تک صبح کے

پانچ بجے اٹھتا اور دوسرا شخص برابر ۸۰ برس تک ۸ بجے اٹھتا تو بتلاؤ کہ

دوسرے شخص نے ۸۰ برس کے عرصے میں پہلے شخص کی نسبت کتنے گھنٹے

زیادہ سوئے ہیں کھوے اور یاد رکھو کہ ایک برس کے ۳۶۵ دن ہوتے

ہیں + جواب + ۴۰۰ گھنٹے +

(۱۳) ایک شہر کے علاقے میں ایک بڑی ندی بہتی تھی اور اُس پر جارتھام

پر پل بندھے تھے اور ایک مستاجر نے پاروں پلوں کا اجارہ لے لیا اور

ہر ایک چینی میں ہر ایک پل کی اتر والی پہاڑی اجارہ کر لیا کہ میں فی پل ۳۳۵ روپے

دو گنا تو بتلاؤ کہ اس مستاجر نے تین سال کے عرصے میں کتنے روپے ادا کئے ہوں گے

جواب + ۴۰۲۸ روپے

(۱۴) سرکار کنبی کی طرف سے تعلیم کے باب میں مہواری ۳۳۰ روپے

فی ضلع مقرر ہیں تو اس حساب سے ممالک مغربی کے ۳۱ اضلاع میں

سالانہ کیا خرچ بڑھایا اور اگر فی ضلع ایک ضلع وزیر ۱۰۰ روپیہ مہواری کا نوکر

ہو اور فی ضلع میں ۳ پرگنہ وزیر فی پرگنہ ۳۰ روپیہ مشارکہ بر مقرر ہوں اور
 بحساب اوسط فی ضلع میں ۶ مدرسے فی مدرس ۱۵ روپے کی خواہ بر مقرر ہوں
 علیمذ علیحدہ ب ضلع وزیر اور پرگنہ وزیر اور مدرسوں کے لئے ایک سال میں
 کتنا کتنا خرچ ہو گا + جواب + کل خرچ ۱۳۱ ضلاع کا ۹۰ ۱۲۲ روپیہ
 خرچ ضلع وزیر و گنا ۲۰۰ ۳ روپے و خرچ مدرسوں یا پرگنہ وزیر و گنا ۲۲۸۰

نقشہ

جب کہ ایک قسم کے عدد میں سے اسی قسم کا جو ثلثاعد دہننے بار کم ہو سکتا
 کم کریں تو اس عمل کو تقسیم کرنا کہتے ہیں مثلاً ۸ کو ۲ پر تقسیم کر دیا ۸ میں سے ۲ کو جتنی
 دفعہ گھٹ کے گھٹاؤں و دونوں سوالوں سے ایک ہی مراد سمجھو ۸ کو ۲ پر تقسیم
 کرنے سے ۴ ہوتے ہیں کیونکہ ۴ دو ۸ ہوتے ہیں یا ۸ میں سے ۲ کو اول مرتبہ
 گھٹایا تو ۶ باقی رہا پھر ۶ میں سے ۲ کو دوسری مرتبہ گھٹایا تو ۴ باقی رہا پھر ۴ میں سے
 ۲ کو تیسری مرتبہ گھٹایا ۲ باقی رہا اور پھر ۲ میں سے ۲ کو چوتھی مرتبہ گھٹایا تو کچھ باقی نہ رہا
 ۲۵ نمونہ کو ۵ لڑکوں کے درمیان برابر بانٹنا چاہتے ہیں تو بتلاؤ کہ ہر ایک لڑکے
 کو کتنے ام میں گئے اب سوچنا چاہیے کہ ۵ کو کتنے گنا کریں کہ ۲۵ ہو وین پانچ پنجے چھپیں
 ہوتے ہیں اس لئے ہر ایک لڑکے کو پانچ ام دینے چاہیں +
 ۳۷ پیسے ۶ لڑکوں میں برابر بانٹ دو اب خیال کرنا چاہیے کہ ۶ کو کتنے گنا کریں
 کہ ۳۷ ہو وین چھ چھکا چھپیں ۳۷ ہوتے ہیں اس لئے ہر ایک لڑکے کو چھ پیسے دینے
 چاہیں اور باقی جو ایک پیسہ باقی رہا ۶ لڑکوں کا حصہ لگا رہا +
 ۱۰۲ روپیوں کو برابر ۷ آدمی میں بانٹ دو +
 ستر چھکا ایک نو دو اس لئے ہر ایک آدمی پیچھے ۶ روپے پڑے +
 ۱۲۶ آم ۱۸ آدمیوں میں برابر تقسیم کر دو +

اظهارہ سے لکھتے ہیں کہ ہر ایک آدمی کو اپنے لئے چاہیے
 جس عدد کو تقسیم کرنا ہو اسے مقسوم کہتے ہیں اور جس پر مقسوم تقسیم کیا جاتا ہے اسے مقسوم
 بولتے ہیں اور جتنی بار کہ مقسوم علیہ مقسوم میں جاسکتا ہو یعنی نہ بڑا ہو سکتا ہو اور تعداد کو غار
 قسمت کہتے ہیں +
 اور اگر تقسیم کر سکیں بعد مقسوم میں سے کچھ ایسا حصہ باقی رہ جائے جس میں مقسوم ایک
 بھی نہ گھٹ سکے تو اس حصے کو باقی کہتے ہیں
 قاعدہ

مقسوم کی داہیں اور باہیں طرف ایسے
 خط کھینچ لو اور مقسوم علیہ کو مقسوم کی باہیں طرف لکھو + جسطرح ۱۲۲۵۰۶ مقسوم ۱۰۰ مقسوم
 (۲) مقسوم کے جتنے بائیں ہندسوں میں مقسوم علیہ ایک سے لیکر ایک جتنی بار کم
 ہو سکتا ہو یعنی جتنے ہندسے مقسوم علیہ میں ہوں اسے اتنے بائیں ہندسے مقسوم کے لیکر دیکھو کہ
 ان میں مقسوم علیہ کتنی دفعہ گھٹ سکتا ہے جو ایک بار بھی نہ گھٹ سکے تو مقسوم کا ایک اور ہٹا
 ہندسہ لیکر دیکھو کہ ان ہندسوں میں مقسوم علیہ کتنی دفعہ گھٹ سکتا ہے اس تعداد کو مقسوم
 کے داہیں طرف لکھو تعداد مذکور کی دریافت کر چکایہ قاعدہ ہے دیکھو کہ مقسوم علیہ کو ایک
 لیکر ایک کس ہندسے میں ضرب کرنے سے حاصل ضرب مقسوم کے ہندسوں مذکور کی
 تعداد کے برابر یا قریب برابر ہوتا ہے جسطرح مقسوم کے

۱۲۲ ہندسوں میں مقسوم علیہ ۶۵ ایک بار جاسکتا ہے تو ایک کو مقسوم کے داہیں طرف لکھو
 (۱) ۱۲ ۳ ۵ ۶ مقسوم ۶۵ مقسوم علیہ
 (۲) اور اس عدد میں مقسوم علیہ کو ضرب دیتے سے جو حاصل ضرب ہو اسے مقسوم
 داہیں ہندسوں مذکور سے نہہار کو اور باقی عدد کے داہیں طرف مقسوم کے ایک
 داہیں ہندسے کو رکھ دو اور اسے یا مقسوم مانو جسطرح ۶۵ کو ایک میں ضرب دیا تو ۶۵ ہو

۳۸
اسے ۱۲۳ میں سے گھٹایا تو ۵۰۰ باقی رہا اس کے دائیں طرف مقسوم کا ہندسہ ۴ اُتار کر رکھا تو ۵۸۲ ہوئے یہ نیا مقسوم ہوا

$$\begin{array}{r} 123 \quad 4 \quad 5 \quad 6 \quad 7 \quad 8 \quad 9 \quad 10 \quad 11 \quad 12 \quad 13 \quad 14 \quad 15 \quad 16 \quad 17 \quad 18 \quad 19 \quad 20 \quad 21 \quad 22 \quad 23 \quad 24 \quad 25 \quad 26 \quad 27 \quad 28 \quad 29 \quad 30 \quad 31 \quad 32 \quad 33 \quad 34 \quad 35 \quad 36 \quad 37 \quad 38 \quad 39 \quad 40 \quad 41 \quad 42 \quad 43 \quad 44 \quad 45 \quad 46 \quad 47 \quad 48 \quad 49 \quad 50 \quad 51 \quad 52 \quad 53 \quad 54 \quad 55 \quad 56 \quad 57 \quad 58 \quad 59 \quad 60 \quad 61 \quad 62 \quad 63 \quad 64 \quad 65 \quad 66 \quad 67 \quad 68 \quad 69 \quad 70 \quad 71 \quad 72 \quad 73 \quad 74 \quad 75 \quad 76 \quad 77 \quad 78 \quad 79 \quad 80 \quad 81 \quad 82 \quad 83 \quad 84 \quad 85 \quad 86 \quad 87 \quad 88 \quad 89 \quad 90 \quad 91 \quad 92 \quad 93 \quad 94 \quad 95 \quad 96 \quad 97 \quad 98 \quad 99 \quad 100 \\ 40 \\ \hline 582 \end{array}$$

(۴) نئے مقسوم کو بطریق مذکور کے مقسوم علیہ پر تقسیم کرو اور جو خارج قسمت حاصل ہوا اول ہندسہ خارج قسمت مذکور کے دائیں طرف لکھو بطریق ۵۸۲ میں ۶۵ اٹھ دفعہ لکھ سکتا ہے اسلئے ۶۵ کو ۸ میں ضرب دیا تو ۵۲۰ ہوئے اسے ۵۸۲ میں سے گھٹایا تو ۶۴ باقی رہا اس کے دائیں طرف مقسوم کا ہندسہ ۵ اُتار کر رکھا تو ہوئے ۶۴۵ یہ نیا مقسوم ہوا +

$$\begin{array}{r} 123 \quad 4 \quad 5 \quad 6 \quad 7 \quad 8 \quad 9 \quad 10 \quad 11 \quad 12 \quad 13 \quad 14 \quad 15 \quad 16 \quad 17 \quad 18 \quad 19 \quad 20 \quad 21 \quad 22 \quad 23 \quad 24 \quad 25 \quad 26 \quad 27 \quad 28 \quad 29 \quad 30 \quad 31 \quad 32 \quad 33 \quad 34 \quad 35 \quad 36 \quad 37 \quad 38 \quad 39 \quad 40 \quad 41 \quad 42 \quad 43 \quad 44 \quad 45 \quad 46 \quad 47 \quad 48 \quad 49 \quad 50 \quad 51 \quad 52 \quad 53 \quad 54 \quad 55 \quad 56 \quad 57 \quad 58 \quad 59 \quad 60 \quad 61 \quad 62 \quad 63 \quad 64 \quad 65 \quad 66 \quad 67 \quad 68 \quad 69 \quad 70 \quad 71 \quad 72 \quad 73 \quad 74 \quad 75 \quad 76 \quad 77 \quad 78 \quad 79 \quad 80 \quad 81 \quad 82 \quad 83 \quad 84 \quad 85 \quad 86 \quad 87 \quad 88 \quad 89 \quad 90 \quad 91 \quad 92 \quad 93 \quad 94 \quad 95 \quad 96 \quad 97 \quad 98 \quad 99 \quad 100 \\ 40 \\ \hline 582 \\ 645 \end{array}$$

(۵) مگر یہ خیال رکھو کہ جو نئے مقسوم مذکور میں مقسوم علیہ ایک بار بھی کم نہ ہو سکے تو اول ہندسہ خارج قسمت مذکور کے دائیں طرف ایک صفر رکھ دو اور نئے مقسوم کے دائیں طرف مقسوم کا ایک اور دہانہ ہندسہ اُتار لو اور اس مقسوم کو بعد اس ہندسہ کے نیا مقسوم مان کر خارج قسمت لے لو اور یہ طریقہ عمل جو مان تک جاری رکھو جہاں تک کہ تمام ہندسے مقسوم کے باقیوں کے دائیں طرف اُتارے جائیں +

بطریق ۶۴۵ کو ۶۵ پر تقسیم کیا تو ۹ خارج قسمت حاصل ہوا اسے خارج قسمت کے عدد کے دائیں طرف لکھا اور ۶۵ کو ۹ میں ضرب دیا تو ۵۸۵ ہوئے اس کو ۶۴۵ مقسوم سے گھٹایا تو ۹۰ باقی رہے اس کے دائیں طرف مقسوم کا اخیر ہندسہ ۵ اُتار کر رکھا تو ہوئے

۶۰ سے نیا مقسوم ملن کر اسے ۶۵ برقیہ کیا تو ۹۰ خارج قسمت ہوا اسے خارج قسمت کے
حدود کے دائیں طرف رکھا اور ۶۵ کو ۹۰ میں ضرب دیا تو پورے ۱۵۸۵ اسکو ۶۰ میں
سے گھٹایا تو ۲۱ باقی رہے +

$$\begin{array}{r} 45 \\ 584 \\ 210 \\ \hline 470 \\ 580 \\ \hline 404 \\ 585 \\ \hline 21 \text{ باقی} \end{array}$$

۱۲۳ میں ۴۵ ایک دفعہ گیتا تین کے پیچھے
رکھا اور ۲ کے پیچھے ۶ و تیرہ میں سے گئے
پانچ رہے ۸ و ایک اور چھ سات و بارہ میں
گئے سات رہے ۵ اتارے ۴ و ۵۸ میں
۶۵ واٹھہ دفعہ کیا واٹھہ پیچھے چالیس کا صفر واٹھہ
کے ۴ واٹھہ چھکا ۴۸ اور بارہا دن ۴۴ میں
صفر گیا رہے ۴ واٹھہ میں سے دو گئے رہے

۶۰ اتارے ۵ و ۴۵ میں ۶۵ نو دفعہ کیا پیچھے ۴۵ کے ۵ واٹھہ گئے ۹۰ چھکا ۴۸ اور
اثنا دن اور اسطرح بموجب طریق مذکور کے عمل کرو +

(۶) اور تو تقسیم کرینگے بعد کچھ باقی رہے تو خارج قسمت عدد صحیح ہو گا اور جو باقی
رہے تو اسکو ایک عرضی خط پر لکھ کر اس کے نیچے مقسوم علیہ لکھو اور اس عدد کو جسے کسیر یعنی
ٹوٹا ہوا اعداد کہتے ہیں خارج قسمت صحیح کے دائیں طرف رکھو وہی جواب ہو گا جس طرح آخر
میں ۲۱ باقی رہے ہیں اسکو عرضی خط پر لکھا اور اس کے نیچے ۶۵ مقسوم علیہ لکھا اور $\frac{1}{45}$
اس کسر کو ۱۸۹۹ کے دائیں طرف لکھا تو $\frac{1}{45}$ ۱۸۹۹ جواب ہوا +

طریق ثبوت جواب

خارج قسمت کے عدد صحیح کو مقسوم علیہ میں ضرب دو اور حاصل ضرب باقی
جو بعد حاصل قسمت کے بچ رہے ہونے سے حاصل جمع مقسوم کے برابر ہو تو جواب صحیح
جاو جس طرح مثال مذکورۃ الصمد میں +

اور اگر بعد قسمت کر نیکے باقی رہے تو اسکی دامننی طرف مقسوم کے دے ندے سے چھویند
 کے ہون لکھ کر اس کل باقی کو خارج قسمت کے عدد صحیح کے دامننے طرف لکھو اور اس کے تلے
 مقسوم علیہ رکھو یہ خارج قسمت کے کس نوگی جطرح مثال مرقوم الھد رین قسمت کر نیکے بعد ۳۱
 بج رہے ہین اسکے دامننی طرف ۷۱ مقسوم کے علیحدہ کے ہے ہند سو نو رکھانو ۳۱۱۷
 ہوے اسکے تلے ایک عرضی خط کھینچو مقسوم علیہ ۷۱ کو لکھانو ۳۱۱۷ ہوا سے
 ۴۳۷۸ خارج قسمت کے عدد صحیح کے دامننی طرف لکھانو ۳۱۱۷ ۴۳۷۸
 جواب ہوا

قسمت مختصر

بموجب قاعدہ قسمت طولانی کے خارج قسمت کے عدد نکالو اور جب انکو مقسوم میں ضرب
 دو تو حاصل ضرب کے ہر ایک ہندسہ کو مقسوم کے ہندسوں میں گھٹا کر فقط باقی ہندسوں کو
 لکھو اور یہ خیال رکھو کہ خارج قسمت کے ایک ہندسہ کو مقسوم علیہ کے ایک ہندسہ میں ضرب نہ
 سے جو حاصل ضرب میں دہندسے ہون تو اکائی کے ہندسہ کو مقسوم کی اکائی کے
 ہندسہ میں سے گھٹا دو دہائی کے ہندسہ کو یاد رکھو اور خارج قسمت کے ہندسہ کو یاد رکھو کہ مقسوم
 دوسرے ہندسے میں ضرب دینے سے جو حاصل ضرب ہو اسکے اول ہندسے میں یاد رکھو
 ہوے دہائی مذکور کو جوڑ دو اور حاصل جمع کے اول ہندسے کو اپنے اوپر کے مقسوم میں
 میں سے گھٹا دو اور دہائی کے ہندسوں کو یاد رکھو واسطی مقسوم علیہ میں جتنے ہندسے ہوں اس کے

$$\begin{array}{r}
 ۳۱۱۷ \overline{) ۴۳۷۸} \\
 ۳۱ \overline{) ۴۳} \\
 ۱۲ \overline{) ۱۲} \\
 ۱۱ \overline{) ۱۱} \\
 ۱۰ \overline{) ۱۰} \\
 ۰۸ \overline{) ۰۸} \\
 ۰۳ \overline{) ۰۳} \\
 ۰۰ \overline{) ۰۰}
 \end{array}$$

۳۱۰۴ میں ۳۳۸ بن دھ گیا بن تی تو ۱۲ میں سے گئے ۹

۲۴ ۳ ۸ ۱۰ ۱ ۹ ۳۳
۵ تین تی نو اور ایک دس صفر میں سے گیا صفر با صفر آٹھ تیسے جو میں

۳ ۳ ۲ ۱ ۱۱ ۲۵ ۱
اور ایک پچیس و گیارہ میں سے گئے ۵ رہے ۶ و ایک اور دو تین و تین میں سے

۳ ۷ ۷ ۳
گئے تین رہا صفر و اٹارے ۵۶ ۵۶ ۴۰ میں ۳۳ ۸ سات دفعہ گیا سات تو

۲۳ ۲ ۲۱ ۳ ۷ ۲۱
اکیس ۶ میں سے گیا ایک رہے ۵ سات نیسے اکیس اور دو تیس و ۵ میں سے

۱۰ ۵۸ ۲ ۵۹ ۷ ۸
گئے ۲ رہے ۲ و آٹھ سنے چھین اور دو اٹھا و دس میں سے گئے آٹھ

۴ ۴ ۵ ۱ ۲
رہے دو ایک اور پانچ چھ چھ میں سے گئے چھ رہا صفر اسطرح غنیمت جاری رکھو

سوالات قسمت طولانی

(۱) ۵۷۰۱۹۴۳۸۲ کو ۱۲ پر تقسیم کرو + جواب + $\frac{4}{11}$ ۲۷۷۵۱۹۳۴۵

(۲) ۲۲۱۱۷۷۳۴۸ کو ۲۷ پر تقسیم کرو + جواب + $\frac{2}{11}$ ۱۱۸۹۲۳۴۵۶

(۳) ۱۳۷۸۹۴۲۵۷ کو ۹۷ پر تقسیم کرو + جواب + $\frac{2}{11}$ ۱۳۲۱۴۱۰

(۴) ۱۷۰۴۳۷۲۰ کو ۱۰۸ پر تقسیم کرو + جواب + $\frac{5}{11}$ ۱۲۰۲۱۹۷

(۵) ۲۹۷۳۹۷۵۵۹۳ کو ۸۷۰۵ پر تقسیم کرو + جواب + $\frac{5}{11}$ ۲۹۷۳۹۷۵۵۹۳

(۶) ۲۶۳۷۰۴۷۲۸۳ کو ۵۷۰۹ پر تقسیم کرو + جواب + $\frac{4}{11}$ ۲۶۳۷۰۴۷۲۸۳

سوالات قسمت مختصر

(۵) ۳۸۰۹۹۲ کو ۲۳۰۰۰ پر تقسیم کرو + جواب + $\frac{20999}{23000} + ۳۲۰$

(۶) ۴۸۰۹۹۹۹ کو ۸۳ پر تقسیم کرو + جواب + $\frac{4809999}{83} + ۵۰۹۹۸۳۷$

(۷) ۶۳ سپاہیوں کی غذا ۲۲۵۲ روپے میں دی گئی کہ ایک سپاہی کی کیا مقدار

ہوگی + جواب ۲۷ روپے

(۸) ۱۵ ٹھری ٹھس کی ۴ روپیہ ۵۰ کے کو مول لین اور سب ٹھریوں میں برابر بخشا

تو بتاؤ کہ ایک ٹھری کتنے کو مول لی ہوگی اور پوچھا جاو ایک روپے کے ۴۰ ٹھری

جواب + ۱۱ ٹھری

(۹) ایک چوکیدار کے علاقے میں ۳۹ گھر تھے اور ان پر برابر چوکیداری لگی تھی

جب مہینے کے آخر کو چوکیدار نے اگاہی کی تو ۱۶ روپیہ اور ۲۶ ٹھری جمع ہوئے اور ان

دونوں میں ایک روپے کے ۴۸ ٹھری تھے نہ تو بتاؤ کہ ہر ایک گھر پر کتنی چوکیداری

لگی تھی + جواب + ۲۵

(۱۰) ۲۲ روپیہ ۸۰ آنے کو خریدے اور ہر ایک تھان ۱۰ گرا

ہے تو بتاؤ کہ ایک گرا کے کیا دام ہوئے + جواب + ۹ آنے

(۱۱) ابرہمت کے ۱۲۸ دوپٹے ۶۴ روپے کو خریدے اور سب دوپٹوں کو

فی روپہ ایک آنہ نفع بیکر بچھنے سے تو بتاؤ کہ اصل قیمت ہر ایک دوپٹے کی کیا تھی اور سب کتنا نفع ہوا

جواب + اصل قیمت فی دوپٹہ ۸ آنہ کل نفع ۸ روپیہ

(۱۲) ایک شخص نوکر تھا اسکو ۱۲ مہینے میں ۱۲ روپے ملے اور پھر اسکو دوسرے سال کے

۱۲ مہینے میں ۱۸۰ روپیہ ملے تو بتاؤ کہ اس شخص کو دوسرے سال پہلے سال کی نسبت کتنے

روپیہ کا زیادہ مہینہ پڑا + جواب + ۳ روپیہ زیادہ

تیسری فصل

ماپ اور تول اور ان کے قاعدوں کے بیان میں

ایک کے چوتھے حصے کو پاؤں کے بن دو پاؤ کا اور بن پاؤ کا بن اور چار
پاؤ کا پورا عدد ہوتا ہے مثلاً ایک روپے کے چوتھے حصے یا پاؤ کو چالی کہتے ہیں اور پاؤ کو
دھننے اور تین پاؤ کو بھرہ اُنے کہتے ہیں اور چار پاؤ یا چار چائے کو ایک روپیہ کہتے ہیں +
سوال ۳۵ چائے کے کتنے روپیہ ہوئے +

$$\frac{۴۰۳۶۵}{۱۱} = ۳۶۶۹$$

جواب + چوالی

ایک سیر کے چوتھے حصے کو پاؤ کہتے ہیں اور دو پاؤ کو اودھ سیر کہتے ہیں اور تین چوتھے
حصوں کو پانچ کہتے ہیں اور چار پاؤ کو ایک سیر کہتے ہیں +
سوال ۳۶ پاؤ کے کتنے سیر ہوئے

$$\frac{۴۰۳۶۵}{۱۱} = ۳۶۶۹$$

جواب + ۱۲ سیر

ایک پیسے کی آٹھ دھڑی ہوتی ہیں دو دھڑی کی ایک چھدام دو چھدام کا ایک
دھیلا دو دھیلا کا ایک پسا اور دو پسا کا ایک ٹکا ہوتا ہے - ایک روپیہ
تسولہ اُنے ہوتے ہیں اور ایک اُنہ کے چوتھے حصے کا پاؤ اُنہ ہوتا ہے اور پاؤ اُنہ کی
تین پائی یعنی ایک اُنہ میں بارہ پائی ہوتی ہیں +

سوال ۳۳ پیسے کی کتنی دھڑیاں ہوں گی +

$$\frac{۴۰۳۶۵}{۱۱} = ۳۶۶۹$$

جواب + ۳۵ روپیہ کے کتنے اُنہ ہوئے +

$$\frac{۴۰۳۶۵}{۱۱} = ۳۶۶۹$$

سوال ۳۵ پائیوں کے کتنے اُنہ اور روپیہ ہوئے +

$$\frac{۴۰۳۶۵}{۱۱} = ۳۶۶۹$$

اُنہ ۱۳ = ۱ روپیہ جواب + ۳۵ روپیہ اُنہ پائی +

اس سوال میں اصل ۳۵ کو ۱۱ سے تقسیم کیا تو ۳۱ اُنہ اور ۴ پائی ہوئیں

۲۹ آنہ کو ۱۶ پونے ۱۲ روپیہ اور ۱۳ آنے ہوئے اس لئے ۳۰ پائونڈ کے
 ایک روپیہ ۱۳ آنہ اور ۸ پائی ہوئیں +
 دمڑی وغیرہ سے کئے گئے کل پرتی

صورت	نام	بڑھنے کا طریق
۳	دمڑی	دمڑی کے تین دام
۶	چھدام	چھدام کے چھدام
۹	تین دمڑی	تین دمڑی کے نو دام
۱۲	دھبلا	دھبلا ساڑھے بارہ دام
۱۵	پانچ دمڑی	پانچ دمڑی کے پندرہ دام
۱۹	پون پیا	پون پیسے کے اسیس دام
۲۲	سات دمڑی	سات دمڑی کے بائیس دام
۲۵	پیا	پیسے کے پچیس دام
۲۸	دمڑی پیا	دمڑی پیسے کے اٹھائیس دام
۳۱	سوا پیا	سوا پیسے کے اکتیس دام
۳۴	تین دمڑی پیا	تین دمڑی پیسے کے چونتیس دام
۳۷	دبڑھ پیا	دبڑھ پیسے کے ساڑھے پچیس دام
۴۰	پانچ دمڑی پیا	پانچ دمڑی پیسے کے چالیس دام
۴۳	پونے دو پیسے	پونے دو پیسے کے چالیس دام
۴۷	دمڑی کم کھا	دمڑی کم کئے کے سینتالیس دام
	کھا	

۱۱ کئے کا نشان دہنے کئے کئے ہون آنے کی رقم لکھو پونے لکھو اسکے ساتھ

۲۱	۱۰۰۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۲۲	۱۰۰۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۲۳	۱۰۰۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۲۴	۱۰۰۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

سوال ۲۴۵ روپیہ ۱۰ آنہ رقم میں لکھو جواب ۱۰ روپیہ
 سوال ۲۵۰ روپیہ ۱۱ آنہ پونے نو پالی رقم میں لکھو جواب ۱۱ روپیہ
 سوال ۴۹۰ روپیہ پونے گیارہ آنہ رقم میں لکھو جواب ۴۹۰ روپیہ اور من اور بیگہ اور کنون کو رقم سے لکھتے ہیں

روپیہ		من		بیگہ		لکھ	
تعداد	صورت	تعداد	صورت	تعداد	صورت	تعداد	صورت
۱	ع	۱	یکمن	۱	بیگہ	۱	صورت
۲	ع	۲	منون	۲	بیگمان	۲	مال
۳	ع	۳	ع	۳	بیگہ	۳	صورت
۴	ع	۴	ع	۴	بیگہ	۴	صورت
۱۰	ع	۱۰	ع	۱۰	ع	۱۰	صورت
۲۰	ع	۲۰	ع	۲۰	ع	۲۰	صورت
۱۰۱	ع	۱۰۰	ام	۱۰۰	ام	۱۰۰	لکھ
۱۰۰۱	ع	۱۰۰۰	ع	۱۰۰۰	ع	۱۰۰۰	لکھ

چھانٹ کے یہ تک لکھنے کا قاعدہ

جھٹانک	۱۱	جھٹانک کم ترین پاؤ	۱۰
آدھ پاؤ	۱۰	تین پاؤ	۹
بون پاؤ	۹	جھٹانک اور بون پاؤ	۸
پاؤ سیر	۸	آدھ پاؤ کم سیر	۷
سوا پاؤ	۷	جھٹانک کم سیر	۶
دبڑھ پاؤ	۶	ایک سیر	۵
پونے دو پاؤ	۵	سوا سیر	۴
آدھ سیر	۴	دبڑھ سیر	۳
نو جھٹانک	۳	پونے دو سیر	۲
ڈھانی پاؤ	۲	دو سیر	۱

ایک سیر کی ۱۶ جھٹانک ہوتی ہیں اور ۵ سیر کی پینسیری ۲۰ پینسیری کاوتن سیر اور ۳ پینسیری کا دھون اور ۶ پینسیری کا من ہوتا ہے

سوال

ماصیح

میں سے سامنے من
۱۰۰

(۱) ۵ من تین پاؤ ایک جھٹانک کھو

(۲) ۱۰ من اور ۵ سیر ۱۳ جھٹانک کھو

(۳) ۳۶۹ جھٹانک کے کتنے من اور سیر ہوے

۳۶۹ جھٹانک کو ۱۶ تقسیم کیا تو

۲۳۰ سیر اور ۱۰ جھٹانک ہوئے

۲۳۰ سیر کو ۱۰ تقسیم کیا تو ۵ من اور

۳۰ سیر ہوئے اس طرح سے ۳۶۹

سیر ۳۰ (۲) ۳۶۹ (۱۶)

۳۲

۹

۵

۱۰ چٹا مک ۵ من ۳۰ سیر اور ۱۰
چٹا مک ہوین گنور قسم من مک +

۳۰ من ۶۰ سیر +

سیر ۳۰ من

خشخاش عسیرہ سے تول کی مقدار تولی تک

۸ خشخاش کا ایک چاول ۸ چاول کی رتی ۸ رتی کا ایک ماشہ اور ۱۲ ماشہ کا
ایک تولہ ہوتا ہے نیز بھی کل کا پڑانا کلدار روپیہ سو گیارہ ماشہ کھوتا ہے اور
انھیں ۸ روپے بھر کا سیر ہوتا ہے +

۵۰ رتی کے کتنے ماشے اور تولے ہوئے +

رتی ۵۰ کو ۸ پر تقسیم کیا تو ۱۸ ماشہ اور

۶ رتی ہوئیں پھر ۱۸ ماشہ کو ۱۲ پر تقسیم

کیا تو ایک تولہ اور ۶ ماشہ ہوئے اس طرح

سے ۱۵۰ رتیوں کے ایک تولہ ۶ ماشہ

اور ۶ رتی ہوئیں +

اور ریشم کی تول میں پڑانے کلدار روپے ۸۰ محاسبہ اور بنیاد

چہرہ دار پونے بارہ ماشہ کا ہوتا ہے +

۳ انجھ کی ایک گرہ ۸ گرہ کا ایک تھما تھ کا ایک گڑ ہوتا ہے

اور نمبری گز اس گز کے ۱۵ گرہ کے برابر ہوتا ہے +

۱۵ گز اور ایک ٹا تھ

کی کنٹی گرہ ہوئیں

۱۵ گز کو دوپن ضرب یا تو ۳۰ ماشہ ہو اور

۳۰ ماشہ میں ایک ماشہ جوڑ دیا تو ۳۱ ماشہ ہو

۱۵

۲۰ ماشہ

پہلے ۱۰۰ باتھ کو ۱۰۰ میں ضرب کیا تو ۲۰۰
کر ۰ ہو ۱۰ +

۱۔ ۱۰۰

۲۱۔ ۱۰۰

۲۲۔ ۱۰۰

بیگمہ اور بسوہ وغیرہ کے لکھنے کا قاعدہ

۲۔ کچوانسی کی ایک بسوانسی ۲۰ بسوانسی کا ایک بسوہ اور ۲۰ بسوے کا
ایک بیگمہ ہوتا ہے اکثر کمیت کے ماپنے میں بیگمہ اور بسوہ لکھتے ہیں بسوانسی اور
کچوانسی جھوڑی جاتی ہیں اور لکھتی ہیں تو جتنی بسوانسی یا کچوانسی ہوں
ہندسہ لکھ کر اسکے بائیں طرف لفظ بسوانسی یا کچوانسی کا لکھ دیتے ہیں +

سوال

۱۳ بسوہ

(۱) ۲۰ بیگمہ اور ۱۳ بسوہ لکھو +

(۲) ۱۰ ۲ ۳ بیگمہ اور ۱۵ بسوہ لکھو +

(۳) ۴ بیگمہ ۹ بسوہ ۳ بسوانسی اور ۷ کچوانسی لکھو

۹ بسوہ ۳ بسوانسی کچوانسی

(۴) ۳ ۷ ۷ ۷ بسوانسیوں کے گنتے بیگمہ بسوے ہوئے +

بسوانسی ۳ ۷ ۷ ۷ کو ۲۰ پر تقسیم کیا تو

۲ ۱ ۰ ۳ ۷ ۷ ۷

۱۸۸ بسوہ اور ۷ بسوانسی ہو ۱۰۰

۲ ۱ ۰ ۳ ۷ ۷ ۷

۱۸۸ بسوہ کو ۲۰ پر تقسیم کیا تو ۹ بیگمہ

۲ ۱ ۰ ۳ ۷ ۷ ۷

بسوانسی

۲ ۱ ۰ ۳ ۷ ۷ ۷

مثال

۳۷۵ روپیہ آنہ اور پانی کی کتنی پائیاں ہوں

۳۷۵ روپیوں کو ۱۶ میں ضرب دیا تو ۱۱۴۰۰
ہوئے انہیں ۷ آنے ۷ سے تو ۷۰۰ آنے ہوئے
انکو ۱۲ میں ضرب دیا تو ۲۰۸۴ پائیاں ہوں انہیں
۹ پائیوں کو جوڑ دیا تو ۲۰۹۳ پائیاں ہوں +

$$\begin{array}{r}
 ۳۷۵ \\
 \times ۱۶ \\
 \hline
 ۲۲۵۰ \\
 ۲۴۰۰ \\
 \hline
 ۶۰۰۰ \\
 \times ۹ \\
 \hline
 ۵۴۰۰ \\
 ۵۴۰۰ \\
 \hline
 ۳۰۸۴ \\
 ۳۰۸۴ \\
 \hline
 ۲۰۹۳
 \end{array}$$

ثبوت جواب

۲۰۹۳ پائیوں کے کتنے روپے اور آنے ہوئے +
۲۰۹۳ کو ۱۲ پر تقسیم کیا تو ۱۷۴ روپے
اور ۹ پائیاں ہوں پھر ۷۰۰ آنوں کو ۱۶ پر
تقسیم کیا تو ۳۷۵ روپے اور ۷ آنے ہوئے
۲۰۹۳ پائیوں کے ۳۷۵ روپے اور ۷ آنے اور ۹ پائی ہوں

سوالات

- (۱) ۳۲ من ۳ سیر اور ۴ چٹانک کی کتنی چٹانیں ہوں +
جواب + ۲۰۵۳۲ چٹانک +
- (۲) ۴۲۰۵ چٹانوں کے کتنے سیر اور من ہوئے +
جواب + ۶ من ۲۹ سیر اور ایک چٹانک +
- (۳) ۲۳ روپیہ ۱۳ آنہ اور ۶ پانی کی کتنی پائیاں ہوں +
جواب + ۸۴۱۸ پانی +
- (۴) ۳۵۵ پائیوں کے کتنے آنے اور روپے ہوئے +

جواب + ۲۸ روپہہ ۱۰ اور ۱۰

(۵) ۳۷ بیگہ ۱۸ بسوہ اور ۹ بسوانسی کی کتنی بسوانسیاں ہوں گی +

جواب + ۵۱۹۹ بسوانسی +

جمع مرکب

ایک قسم کے متفرق درجے کے اعداد کے جمع کرنے کو جمع مرکب کہتے ہیں +
جس عدد میں اس کے حصے شامل ہوں اسے عدد مرکب کہتے ہیں جیسے معاً ۱۰ اور ۱۰
کے روپے اور معاً ۱۰ اور ۱۰ کے ٹکے اور معاً ۱۰ اور ۱۰ کے بیگے +

سب عدد اپنے اپنے قسم کے عدد میں جوڑے جاتے ہیں یعنی درلوں میں
دریاں اور ٹکوں میں ٹکے انوں میں اسنے روپیوں میں روپے و علیٰ ہذا القیاس
سہرا و چھانک میں اپنی اپنی قسم کے عدد میں جوڑے جاتے ہیں

قاعدہ

(۱) جن اعداد کو جمع کرنا ہو انکو اس ترتیب پر لکھو کہ یکساں درجہ کے اعداد ایک
دوسرے کے نیچے ہیں پھر ب کے نیچے ایک عرضی خط کھینچو +

جسطح ۶ پانی ۱۵ روپہہ

۷ پانی ۸ روپہہ

۸ پانی ۷ روپہہ

(۲) سب سے چھوٹے درجہ کے عددوں کو جوڑ کر دیکھو کہ میزان میں بڑے
درجے کی کتنی اکائی مشتمل ہیں جسطح ۶ حصہ اور سات ٹیکہ اور آٹھ اکیس پائیوں کی
۹ پانی ۸ حصہ لگا ایک آنہ کیونکہ ۱۲ پانی کا ایک آنہ بنتا ہے +

(۳) بڑے درجے کی اکائی کو بائیں لگا مان پانی کو چھوٹے درجے کے اعداد

ذکور کے تے لکھو اور بطریق مذکور کے دوسرے درجے کے اعداد کو جوڑ کر حاصل
جمع میں یاد رکھی ہوئی اکائی کو شامل کرو اور اس میزان میں دیکھو کہ بڑے درجے
کی عدد کی کتنی اکائی مستثنیٰ میں بھر باقی کو دوسرے درجے کے اعداد کے تے
لکھ کر اکالی کو یاد رکھو +

جسطرح ۶ پانی ۱۵ روپیہ
۷ پانی ۸ روپیہ
۸ پانی ۷ روپیہ

باقی ۹ پائون کو پانی کی جگہ پر لکھا

اور ایک اور پتہ سولہ اور پتہ چوبیس ۹ پانی ۱۰ روپیہ
اور سات اکتیس انون کے ۱۰ آنے ہاتھ لگا ایک روپیہ ۱۵ روپیہ کو آنے کی
(۴) اور علیٰ ہذا القیاس بموجب طریق مذکورہ بالا کے جو اوزر بڑے درجے کے عدد
ہوں تو عمل کرو اسطرح سے عرضی خط کے تے متفرق درجے کے اعداد لکھے جاوے

۱۷۵ ۱۲۲ ۱۰۹ ۱

انکا مجموعہ جواب مطلوب ہو گا جسطرح ایک اور نو دس اور دو بارہ اور پانچ سو

کے سات ہاتھ لگا ایک دایک اور چار پانچ اور تین آٹھ اور دو دس اس
۱۰ روپیوں کو روپیہ کی جگہ پر لکھا +

جسطرح ۶ پانی ۱۵ روپیہ
۷ پانی ۸ روپیہ
۸ پانی ۷ روپیہ

مسل جمع ۹ پانی ۱۵ روپیہ

مثال

دس اور نو انیس اور پانچ جو میں اور دس
اور بارہ چھیالیس و مڑوں کی ۱۴ و مڑیاں
یعنی ۲۲ دام مانٹھے گئے دو ٹکے دو ٹکوں
ٹکوں میں جوڑا تو ہوئے ۸۵ ٹکے

دام	۳۱
۳۱	۲۷
۲۷	۱۵
۱۵	۳۱
۳۱	۰۳۷

حاصل جمع ۸۵

ایک روپے کے ۴۰ ٹکے پیسے بکتے ہیں اور یاد رکھو کہ ایک روپے
بکتے ٹکے بکتے ہوں اتنی ہی و مڑوں کا ایک آنہ ہوتا ہے تو بتاؤ کہ حاصل جمع
کے کتنے روپے اور آنے ہوئے

۸۰ ٹکوں کے ۲ روپے اور ۴۰ و مڑی یعنی ۵ پیسے کا ایک آنہ ہوا اس

لے ۵ ٹکے کے ۲ روپے اس لئے صحت جواب مطلوب ہوا +

۴۴ دام

۳۰ اور ۲۰ چھ اور ۲۰ چھ
کی ایک چھٹانگ مانٹھے گا ایک
ادھ سیر اور ادھ سیر
ہوا ایک سیر کو سیروں جوڑا
تو ہوئے ۳۰ سیر مانٹھے
گا ایک من ایک من کو سیروں میں
جوڑا تو ہوئے ۳۶ من +

۸۰	۱۰۱۲	۷
۱۱	۱۰۹	۷
۷	۱۰۳۱	۷
۵	۱۰۱۷	۷
۱۵	۱۰۳۰	۷

ایک شخص کے پکار کھیت میں اور ہر ایک کھیت کی زمین کو لٹا دینے سے کسی
 بنکاو تو کہ اس شخص کے پاس سب کھیتی زمین ہے +

۳۵	۷	۲۸	۱۵	۱۳	بسوہ
تبرہ اور پندرہ اٹھائیس اور سٹک بنیس اور					۱۳
بارہ جنٹا لیس بسوہ کے بسوہ ہاتھ لگے					۱۵
۲ بیگھ ۲ بیگھوں کو بیگھوں میں جوڑا توہ بیگھ					۷
بسوہ ۴					۱۳
					کل زمین

۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵

۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵

تفریق مرکب

ایک قسم کے دو عدد دین متفرق درجے کے اعداد شمل میں نو اس کے
 حاصل تفریق نکالنے کو تفیق مرکب کہتے ہیں
 قاعدہ

(۱) چھوٹے عدد کو بڑے عدد کے لئے اس ترتیب پر لکھو کہ یکاں درجے کے عدد ایک دوسرے کے تہ رہیں اور چھوٹے عدد کے لئے ایک عرضی خط لکھیں جو اگر ممکن ہو تو نیچے کے ہر ایک درجے کے عدد کو اپنے اوپر کے عدد میں سے کم کر باقیوں کو خط مذکور کے لئے لکھ دو۔

جسطح	پالی	آنہ	روپیہ
۶	۶	۷	۷
۳	۳	۱۸	۱۷
۳	۳		

چھہ میں سے گئے تین دین تین پالی
سات میں سے آٹھ گھٹ نہیں سکتے۔

(۲) لیکن جو نیچے کے کسی درجے کا عدد اوپر کے عدد سے بڑا ہو تو اوپر کے عدد میں اتنی اکائی عدد مذکور کی شامل کرو جتنی کہ اس سے بڑے درجے کی ایک قسم میں شامل ہوں پھر اس حاصل جمع میں سے بڑے عدد کو گھٹا کر باقی کو اُس کے لئے لکھو اور بڑے عدد مذکور کے بائیں طرف جو عدد ہو اُس میں ایک شامل کرو اور مسلسل تفریق بطریق مذکور کے جاری رکھو اسی طرح سے عرضی خط کے تہ جو متفرق درجے کے باقی عدد نکلیں ان کا مجموعہ جواب مطلوب ہو گا جسطرح ۱۶ آنے کا ایک روپیہ بنتا ہے اس لئے ۷ میں ۱۶ جوڑے تو ۲۳ آنے ہوئے ان میں سے ۱۰ آنے نکال ڈالے تو پندرہ آنے باقی رہے اور ۹ میں ایک جوڑا تو ۱۰ ہوئے اسکو ۵ میں سے گھٹا با نوہ روپیہ باقی رہے۔

حاصل تفریق	پالی	آنہ	روپیہ
۳	۶	۱۷	۷
۳	۱۸	۱۷	۱۷
۱۵			۱۷

ثبوت

حاصل تفریق کو جھوٹے عدد میں جوڑو اور اگر حاصل جمع بڑے عدد کے برابر ہو تو جواب صحیح معلوم کر و سطح مثال مذکور میں حاصل تفریق اور جھوٹا عدد ہر بڑے عدد کے برابر ہیں +

تفریق مرکب کا دوسرا طریق

سوال ایک شخص نے امانی عیسے قرض لئے اور اُسے تھوڑے دن بعد مایوس اپنے قرض خواہ کو ادا کئے تو بتلاؤ کہ قرضدار کو کتنا اور روپیہ دینا باقی رہا

روپیہ	آنہ
۳۹۸	۵
۵۷۵	۶
۳۹۸	۱۳ پائی

یہ حاصل تفریق ہوا ۵ پائی ۱۳ کے لئے ۶ آنے میں سے ایک آؤ لیا تو ۵ آنے ۵ پائی کو گھٹانے کے لئے ۱۲ پائی ہونی میں اس لئے ۱۲ میں سے ۷ کو گھٹایا تو ۵ پائی باقی رہیں ۱۳ آنے کو گھٹانے کے لئے ۵ روپے میں سے ایک روپیہ لیا تو ۴ روپے باقی رہے اور ایک روپیہ میں ۱۶ آنے ہوتے ہیں اس لئے ۶ میں سے ۴ ہٹا کر ۲ آنے میں سے ۳ آنے گھٹائے تو ۷ آنے باقی رہے اس طرح روپیوں کی باقی نکالی تو ۷ روپیہ ۷ آنہ اور ۵ پائی جواب ہوا +

اسے رقم میں کھائیے پائی

ایک روپے کے ۱۶ کئے کئے ہیں تو نیچے جو رقم کسی میں اگلی باقی نکالو +

روپیہ	آنہ	پائی	کئے	روپیہ
۳۹۸	۵	۱۳	۶	۳۹۸
۵۷۵	۶	۱۳	۶	۵۷۵
۳۹۸	۱۳	۱۳	۶	۳۹۸

سوالات تفریق مرکب

(۱) ایک شخص نے ماحہ قرض لے اور اسے قرض خواہ کو اول مرتبہ دیا اور دوسرے مرتبہ دیا دیکھو اور تیسرے مرتبہ دیا چنانچہ دس تو تیار ہوئے اور چار روپہ بکرتنا اور قرض باقی رہا + جواب + لہذا

(۲) ایک بقال نے ماحہ گہوں خریدے اور اسے چار مہینے میں گہوں بیچے بھر دو مہینے میں بیچے گہوں بیچے اور چھ مہینے بعد بیچے گہوں بیچے تو تیار دکانے گہوں بیکر اسکے پاس کتنے اور گہوں باقی رہے ہونگے +

جواب +

(۳) ایک زمیندار کے قبضے میں ۱۰۰۰۰ مربع زمین تھی اس نے ایک کاشتکار کو ۱۰۰۰۰ مربع زمین جو تنے کو دی اور دوسرے کاشتکار کو ۱۰۰۰۰ مربع زمین جو تنے کو دی اور تیسرے جو تاکو ۱۰۰۰۰ مربع زمین دی اور باقی زمین میں اپنا کھیت کروایا تو تیار دکانے کتنی زمین آسامیوں کو جو تنے کے لے دی اور کتنی زمین میں اس نے اپنا کھیت کروایا +

جواب + ۱۰۰۰۰ مربع بلکہ جو تاون کو دی اور ۱۰۰۰۰ مربع زمین میں اپنا کھیت کروایا +

(۴) ایک بازار نے ۵۰ ٹھان بنون کے فی ٹھان ساڑھے چار روپیہ کی شرح پر خریدے ان میں سے اس نے اول مرتبہ ۱۹ ٹھان ایک بازار کے ہاتھ فی ٹھان ۱۱۰۰۰۰ نفع لیکر بیچے اور دوسرے مرتبہ ۲۵ ٹھان ۳۰۰۰۰۰ نفع لیکر ایک شخص کے ہاتھ بیچے لے تو تیار دکانے باقی ٹھان کتنی قیمت کو بیچ رہے اور ہر ایک مرتبہ میں کتنے نفع ہوئے

جواب + باقی ۶ ٹھان ۱۰۰۰۰۰ کی قیمت کے بیچ رہے

اصل مرتبہ ۱۲۰۰۰۰ نفع ہوا اور دوسرے مرتبہ ۱۰۰۰۰۰ نفع ہوا

ضرب مرکب

جب ایک قسم کے عدد میں تفرق درجوں کے اعداد شامل ہوں اور ایک
ایک کر دفعہ جوڑنے سے جو حاصل جمع ہوا اسکے ٹھکانے کی مختصر ترکیب کو ضرب
مرکب کہتے ہیں +

قاعدہ

(۱) مغروب کے سب سے چھوٹے درجے کے عدد کے تہ مغروب فیہ کو
اسکو عدد مذکور میں ضرب دیکر دیکھو کہ حاصل ضرب میں دوسرے بڑے درجے
کی کتنی اکائیاں شامل ہیں انکو یاد رکھو اور باقی کو مغروب فیہ کے نیچے جوڑی
خط کھینچا ہوا اسکے تہ لکھو بطریق ۱۰ پالی ۸۰ لکھ قیمت فیہ من تو ۱۲ من گمی کی کیا
قیمت ہوگی +

۱۲ مغروب فیہ

بارہ دھام ایک سو پچاس پائیوں کے ۱۰ آنے رکھا صفر ہاتھ لگے ۱۰ آنے +
(۲) پھر چھوٹے عدد کے بائیں طرف جو بڑا عدد ہوا اس میں مغروب فیہ کو ضرب دینے
سے جو حاصل ضرب ہوا اس میں بائیں طرف ہونی اکائیوں کو جوڑ دو اور اس میزان میں
دیکھو کہ اس سے بڑے درجے کی کتنی اکائیاں اس میں شمل میں آئے ہاتھ لگا مان بطریق
مذکور کے مغروب فیہ کو علیحدہ علیحدہ بننے اور بڑے درجوں کے عدد ہوں ان میں ضرب
اور ہر ایک حاصل ضرب میں ہاتھ لگی اکائیوں کو شامل کر دو اس طرح سے عرضی خط
نئے جو عدد حاصل ہوں انکا مجموعہ جواب مطلوب ہوگا ۱۰ پالی ۸۰ لکھ
۱۲

۱۲ بارہ اٹھ چھانوے اور دس ایک سو چھ آنے سولہ چھکا چھانوے آنوں کے ہر ایک
در کے ۱۰ آنے ہاتھ لگے ۶ روپیہ بارہ نواں ایک سو اٹھ اور چھ ایک سو چودہ روپیہ اس سے
۱۲ من گمی کی قیمت + ۱۰ روپیہ ہرے +

دومن ۷۰۰۰ لکھ جس فی روپیہ نو ۹ روپیہ کی کہا ہوگی

۹
۱۳۱

پندرہ زان ایک سو پینتیس چھٹا تک سولہ اٹھ ایک سو اٹھائیس چھٹا تک

اٹھ سو نوے رکھے ۷ چھٹا تک اٹھ گے ۸ سیر نو سات تیر اٹھ اور اٹھ

سیر کے ۳۱ سیر اٹھ لگا ایک من نو دو نا اٹھارہ اور ایک انیس من ہوے

اسلئے ۹ روپیہ کی روپیہ جس آوگی

سوالات ضرب مرکب

(۱) ایک پل کی اُتر دانی کا یہ نسخہ ہے کہ فی آدمی ایک پیادینا
پڑتا ہے اور فی گاڑی ۴ آنہ فی گھوڑا ایک آنہ اور فی پل آدمی آنہ مقرر ہے
اور ۵۰ دن کے عرصے میں ۳۵۵۵ آدمی پل اترے ۳۴۵ کا ڈی ۵۰
گھوڑے اور ۵۸۵ پل اترے تو کل اُتر دانی کے دام بتلاؤ اور اسکی تفصیل
بیان کرو اور یہ بھی بتلاؤ کہ ہر روز بحساب اوسط کتنے آدمی اور کتنے گھوڑے
وغیرہ پل اترے اور یاد رکھو کہ ایک روپے کے ۴۴ ٹکے پئے جتہ ہیں +

کُل اُتر دانی ۱۱۱۱ آدمیوں کی اُتر دانی ۱۱۱۱ گاڑیوں کی ۱۱۱۱ گھوڑوں کی
اُتر دانی ۱۱۱۱ بیوں کی اُتر دانی ۱۱۱۱ بحساب اوسط ہر روز ۲۳ آدمی ۲۳ گاڑی

۳۵ گھوڑے اور ۳۱ بیل آئے ہوئے +
(۳) ۳۳۰ کا ۲۰۰ رکھی بکنا ہے نو ص ۵ کا کتنا گھی آویگا +

جواب + ۳۳۰ من +
(۳) ایک آنے کی اگر ۲۰ سوخ ٹول بکئی ہے تو اس حساب سے ۵۰۰ کی کتنی ٹول
آویگی + جواب + ۲۰ گز ۴ اگر ۰ +

(۴) ایک روپیہ میں ۱۰ ماتھ دیوار بنتی ہے نو ص ۵۴ میں کتنے ماتھ دیوار بنے گی +
جواب + ۲۰ ۵۰ ۲۰ ماتھ دیوار +

(۵) سارے چھ آنے کو ایک سلٹ یعنی پتھر کی تختی بکئی ہے تو اس طرح
کی ۹۹ تختیان کتنے دام کو آویگی + جواب + ۵۰۰ +

(۶) بونے ساٹ آنے کو ایک پٹیا پتھر کی آئی ہے نو ویسی ۵۰ تیرپون
کے کیا دام ہوئے جواب + ۱۰۰ +

(۷) ۳۰ آنے کو ایک کڑی سل کی بکئی ہے نو ویسی ۵۰ ۴۰۰ کڑیوں کے
کیا دام ہوئے + جواب + ۱۰۰ +

(۸) ایک روپے کا ۴ سیر گھی آتا ہے نو ص ۵ کا کتنا آویگا +
جواب + ۲۰ من ۲۰ +

(۹) چار روپیہ سیکڑے کا بیٹہ ہے تو ۵۰۰ پر کتنا بیٹہ ہوگا
جواب + ۱۰۰ +

اس سوال کے حل کرنے میں اتنا یاد رکھو کہ ۲۰۰ ۱۰ من ۱۰ سیکڑے میں
(۱۰) پتھر کی من بھر کھانڈ کے بکئی ہے نو ص ۵ کھانڈ کے کیا دام ہوگا +

جواب + ۱۰۰ +
(۱۱) ۱۰۰ کا من بھر گاجتا ہے نو ص ۵ گڑ کے کیا دام ہوئے +

(۱۲) ایک آنے کی ۷ سیر کڑی یعنی ۷۰ تولہ و اگر اس حساب سے پونے کی

کتنے من کڑی آدگی + جواب + ۳۰ ۲۰ ۱۰

(۱۳) کانسی کے برتن ایک من ۱۵ سیر بحساب فی سیر دہرہ روپے کے

خریدے نہ لاد کہ ان برتنوں کے کیا دلم ہوے + جواب + علیہ

تقسیم مرکب

جب ایک قسم کے عدد میں متفرق درجے کے اعداد شامل ہوں اور اس کے

چند برابر حصے کرنے سے جو حصہ حاصل ہوا اس کے ٹکانے کی مختصر ترکیب کو

تقسیم مرکب کہتے ہیں +

قاعدہ

(۱) بموجب قاعدہ تقسیم مذکور کے مقسوم اور مقسوم علیہ کو رکھو

(سطح) ۹ پانی ۸ مائے ۹

(۲) مقسوم کے ب سے بڑے درجے کے عدد کو مقسوم علیہ پر تقسیم کرو

اور خارج قسمت کو مقسوم کے وائیں طرف رکھو جس طرح

(۳) ۹ پانی ۸ مائے ۹ ۹ ۱۱ ۹ ۱۰ ۱۱

انیس توان ایک سو اکیس

(۳) اور باقی رہے اس میں دیکھو کہ چھوٹے درجے کی کتنی اکائیاں ہیں

میں اور انہیں مقسوم کے باقی بچے ہوئے عدد کو چھوٹے عدد کے ہم جز کر کے

بھر چھوٹے عدد کو اس میں جوڑ دو اور حاصل جمع کو مقسوم علیہ پر تقسیم کرو اور خارج قسمت کو اول

خارج قسمت مذکور کے وائیں طرف رکھو اور یہ عمل وہاں تک جاری رکھو جہاں

تک چھوٹے درجے کے عدد باقی مقسوم میں بچیں ہو کر چھوٹے عدد کے نشان

ہر طرح سے جو خارج قسمت حاصل ہونے آتا مجموعہ جواب مطلوب ہوگا +
 جطرح

۱۶ ۴ ۶۴ ۸ ۲۸ ۹۱ پانی ۸ ماصص ۹
 سولہ چوکا چولسٹھ اور آٹھ پندرہ

$$\begin{array}{r} ۱۶ \\ ۴ \\ \hline ۶۴ \\ ۸ \\ \hline ۲۸ \\ ۹۱ \\ \hline ۹۵۴۳۰ \\ ۴۲ \\ \hline ۹۵۴۹۱۱ \\ ۹ \end{array}$$

۹ ۸ ۲ ۹ ۱ ۹
 نو آٹھ پندرہ نو ایک نو اسے گرو

شکر کوں کدور بیان میر پانی برابر
 تقسیم کرنے ہوں نو ہر ایک شریک
 کو یکم پانی مٹیں

سوال

معہ کی بیہرن جس خریدی تو اس حساب سے معہ کی کتنی آویگی +

$$\begin{array}{r} ۱۲۰ ۲۰ ۲۰۰ \\ ۱۲۰ ۲۰ ۲۰۰ \\ \hline ۲۴۰ ۴۰ ۴۰۰ \\ ۲۴۰ ۴۰ ۴۰۰ \\ \hline ۴۸۰ ۸۰ ۸۰۰ \end{array}$$

۱۲ ۲ ۲۰
 چار تے بارہ رکھی صفر ہوے ایک سو بیس

۲۰ ۱۲۰ ۴ ۳ ۱۲
 اور بیس ایک سو چالیس چار اونٹھا چودہ

جواب + ۳ سیر فی روپیہ +

سوالات تقسیم مرکب

(۱) دھانی روپیہ میں سید اکنتا ہے تو اس نرخ سے ایک سیر مید کے کیا دام ہے
 جواب ایک آنہ سیر +

(۲) ہمارے تین روپیہ میں سوچی کتنی ہے تو ایک سیر سوچی کے کیا دام ہوگا +

جواب ایک آنہ ۰۲ پانی ۰۳ +

(۳) عے کو ایک گدھی کاغذ کی کٹی ہے تو ایک تختہ کاغذ کے کیا دام ہو
اور یاد رکھو کہ ایک گدھی کاغذ میں ۲۰ دسے ہوتے ہیں اور فی دسے ۲۲
تختے ہوتے ہیں

جواب + ۰۲ پانی

(۴) پڑے کا ۱۰ گز کا خان ساڑے سات روپیہ کو خریدا تو بتاؤ کہ ایک

جواب + ۱۲ آنہ +

(۵) عے ہدی ماصہ کو خریدے تو بتاؤ کہ ایک سیر ہدی کے کیا دام ہو

جواب + ۴ آنہ سیر

(۶) تین شخصوں نے برابر روپیہ لگا کر تجارت کی اور اُسین اٹھ

لگاے اور انکو تھوڑے دنوں میں اٹھایم کل نفع ۱۰ اب دے اپنا اپنا

زراصل اور نفع لیکر علیحدہ ہوا چاہتے ہیں تو بتاؤ کہ ہر ایک شخص کا زراصل

اور نفع علیحدہ علیحدہ کتنا ہوا اور علیحدہ ہونے کے وقت ہر ایک شخص کو کل

زراصل کتنا ملا +

جواب + لا ہر ایک شخص کا زراصل تھا ۰۳ پانی

ہر ایک شخص کو نفع ملا چاہئے ماصہ پانی ہر ایک شخص کا کل زراصل +

(۷) اینٹ کی بچی دیوار ایک روپے کی ہر گز بنتی ہے تو ۵۰۲

جواب + ماصہ

(۸) ایک روپے کا ساڑے چار میں مجس ایک گانہ میں کتنا تھا

سے عے کا مجس خریدا اور ہسکو شہر میں لا کر فی روپیہ ڈھائی من کے

حساب سے بیچ ڈالا تو بتاؤ کہ اُسنے کتنے من مجس خریدا اور ہسکو کتنے روپیہ

بچا اور اسکو کٹنا فتح ہوا +

جواب + جسے بھس خریدا اور میر پور کو بچا اور میر پور پانی +
 جواب میں پانی کے + جسے کو بھس بہت کم قیمت کے نہیں کھیا +
 (۹) جس گانو کی جمع سمے سامنے ہیں اور گانو کا خرچہ
 ہے تو جمع کے فی روپیہ پر کٹنا خرچ پڑا

جواب + قریب ۲/۴ پانی +

(۱۰) ملاطہ کے زمین سے الگ مانو جسے بیج کے دے تو فی
 بیگمہ کیا صحیح پڑی +

جواب + عرصہ ۸/۸ +

(۱۱) اب اما کا سود عرصے ہوئے تو بتلاؤ کہ کیا سبکڑے
 کا سود پڑا +

جواب + سبکڑا +

(۱۲) ایک شخص کی سالانہ آمد ملاطہ میں تو بتلاؤ کہ اس شخص کو کیا
 ماہواری پڑا + جواب + عرصہ ۱۵/۸ پانی +

(۱۳) ۳۰۰ کتابوں کی چھپوائی جلد بندی نقش و نگار وغیرہ کے
 لالہ ہوئے تو بتلاؤ کہ فی کتاب کیا خرچ پڑا اور ہر ایک کتاب میں ۲۹
 صفحہ میں تو فی صفحہ کیا خرچ ہوا +

جواب فی کتاب ۱۸ فی صفحہ پانی +

(۱۴) ۲ مہینے کے عرصے میں دو بیلون نے بیہر بھس کھا پانا
 فی میل کتنا روز بھس پڑا اور ۳۰ دن کا مہینا ناؤ +

جواب + ۱۴ سیر بھس

سوالات ضرب و تقسیم

(۱) ۱۲ آدمی ایک بچے کو ٹھے کو ۸ دن میں بنائیں تو ۲۴ آدمی اُس کو کتنے دن میں بنا دینگے +

۱۲ آدمی ۸ دن میں بناتے ہیں تو ایک آدمی ۳ گنے ۸ یعنی ۲۴ دن میں بنا دینگا اور ۲۴ آدمی ایک آدمی کی بہ نسبت ۲۴ گنا جلد یعنی ۲ گنے کم دنوں میں بنا دینگے اور ۲۴ ۱۶ میں ۲۴ نو بار جاسکتا ہے اسے ۱۶ دن میں ۲۴ آدمی اس کو ٹھے کو بنا دینگے +

۱۸

۱۲

$$\begin{array}{r} \text{جواب + دن ۹} \\ ۲۴ \overline{) ۲۱۶} \\ \underline{۲۱۶} \end{array}$$

(۲) ۵۰ آدمی ایک دیوار کو ۲۴ دن میں بنالیں تو ۱۹ آدمی اُس دیوار کو کتنے دن میں بنا دینگے +

۵۰ آدمی ۲۴ دن میں بناتے ہیں تو ایک آدمی ۵۰ گنے ۲۴ یا ۱۲۰۰ دن میں بنا دینگا اور ۱۹ آدمی ایک آدمی کی بہ نسبت ۱۹ گنا جلد یعنی ۹ گنے کم دنوں میں بنا دینگے اور ۱۲۰۰ ۱۲۳ ۴۰ میں نو ۱۳۲ ۴۰ درخت کٹ سکتا ہے اس لئے تو آدمی اس دیوار کو ۱۳۳ ۴۰ دنوں میں بنا دینگے +

۲۴

۵۰

۱۲۰۰

جواب ۱۳۳ ۴۰ دن

(۳) ۷۴ آدمیوں کے پاس ۳۵ دن کے لئے خوراک موجود تھی

۵ دن بعد ۲۰ آدمی کہیں کو چلے گئے تو باقی ۵۴ آدمی کو باقی خوراک کتنے دنوں کو ہوگی ؟

۵ دن بعد ۷۴ آدمیوں کے لئے خوراک ۳۰ دن کو کافی ہوتی تو اس انداز سے ایک آدمی کے لئے وہ خوراک ۷۴ گننے ۳۰ ایسی ۲۲۰ دن کو ہوگی اور ۵۴ آدمی ایک آدمی کی بہ نسبت ۴ گنا جلد یعنی ۵۴ گنے کم دنوں میں کھا دیں گے + دن

$$\begin{array}{r} ۷۴ \\ ۳۰ \overline{) ۲۲۰} \\ ۲۱۰ \\ \hline ۱۰ \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۲۱۰ \\ ۳۰ \overline{) ۲۱۰} \\ ۲۱۰ \\ \hline ۰ \end{array}$$

(۴) ایک مکان میں ۲۴۰ مربع گز زمین ہے اور اس میں گزی کا فرش بچھوانا ہے اور عرض گزی کا پون گز ہے تو بتلاؤ کہ فرش میں کتنے گز گزی لگی گی +

سوال میں جو ۲۴۰ مربع گز مکعب ہیں ان میں ہر ایک گز سے مراد محض ایک گز لینا اور ایک گز چوڑا ہے اس لئے ایک گز مربع زمین اور ایک گز گزی میں پاؤں کا فرق ہے اس باعث سے فی گز مربع پچھے اگر پاؤں گزی لی جاوے تو ۲۴۰ مربع گز زمین کے لئے ۲۴۰ پاؤں یعنی ۶۰ گز گزی اور یعنی چارے یعنی ۲۴۰ مربع گز زمین کے لئے ۲۴۰ اور ۶۰ گز یعنی ۳۰۰ گز گزی لینی چاہئے

(۵) ایک آدمی اگر سے سرشار آباد تک ۲۵ دن میں فی روز ۵ گھنٹہ چلے اور وہ فی روز ۱۳ گھنٹے چلتا تو کتنے دنوں میں پہنچتا فی روز ۵ گھنٹہ چلتا

اس لئے ۲۵ دن میں ۹ گنتے ۲۵ یعنی ۲۲۵ گنتے چلا کر ۲۰ گاروہ گنتے
فی روز چلتا تو ۲۲۵ گنتے $\frac{۲۲۵}{۲۵}$ ۹ دنوں میں چلیگا۔

۲۵

۹ دن

جواب + $\frac{۲۲۵}{۲۵}$ (۹) ۲۲۵ (۱۳)

$$\begin{array}{r} ۱۲ \\ ۹۵ \\ ۹۱ \\ \hline ۴ \end{array}$$

(۶) ۲۰ ہاتھ لبا اور ۶ ہاتھ چوڑا ایک چوڑا سے نو بتلا دے کہ اس میں ۲ ہاتھ
لبنی اور ۱۰ ہاتھ چوڑی ایسی کنسی بھر کی بیانی لگین گی +

جواب + ۲۰ بیانی +

اس سوال کے حل کرنے میں چوڑے کے طویل ۲۰ ہاتھ میں کے
عرض ۶ ہاتھ کو ضرب دیگر جو حاصل ضرب ہو اسکو بیانی لبا ۲ ہاتھ اور چوڑا
۱۰ ہاتھ کے حاصل ضرب پر تقسیم کرو

۷ پانچ چکین کے بنوانے میں اگر کے عرض کا ۱۴ اگر کپڑا لگنا تو اسی انداز
پانچ چکین کے بنوانے میں ۱۴ اگر کے عرض کا کتنا کپڑا لگے گا + جواب + ۲۴ اگر

سوالات ضرب و تقسیم مرکب

(۱) ہر کی قلموں کے ۴ بنڈل ۱۱ روپے پانی کو بکے ہیں تو اس حساب سے

۱۹ بنڈل کے کیا دام ہوئے +

ایک روپیہ ۲ آنہ اور ۲۴ پانی کو ۱۴ پر تقسیم کیا تو ۲۴ آنہ سے پانی ایک بنڈل

کی قیمت ہوئی اس نے ۱۹ آنہ بانی کو ۱۹ لگا کیا تو ۱۰ روپیہ ۱۹ آنہ ایک بانی ۱۹
بندل کی قیمت ہوگی +

روپیہ	آنہ	بانی
۱	۲	۴
۱۹		۱۹
قیمت فی بندل		۱۹
۵ قیمت ۱۹ بندل	۴	۱

(۷) گیارہ من روپی کو خریدی اور ان روپیوں میں عیسٰی گاڑی کے
کرائے کا بھی شامل ہے تو بتلاؤ کہ کرائے کے دام کو منہا کر کے روٹی کیا
پیسری خریدی ہوگی +

۸۹ روپیہ ۸ آنہ میں سے ۸ روپیہ ۸ آنہ کو گھٹایا
۸۸ روپیہ بانی رہے ہیں ۱۱ من روٹی کی اصل
قیمت ہے اس لیے ۸۸ روپیوں کو ۱۱ پر تقسیم کیا تو
۸ روپیہ ۸ آنہ ہر ایک من روٹی کی قیمت ہوئی اور
ایک من میں ۸ روپیہ ۸ آنہ ہر ایک من روٹی کی قیمت ہوئی اس لیے
۸ روپیہ کو ۸ پر تقسیم کیا تو ایک پیسری کی
قیمت فی من
ایک روپیہ قیمت ہوئی +

روپیہ	آنہ
۸۹	۸
۱	۸
۸۸ روپیہ	
قیمت فی من	
ایک روپیہ قیمت ہوئی +	

(۸) ایک روپیہ کا ۹ سیر تاکو بکتا ہے تو ۹ چھٹانک تاکو کے کیا دام ہوئے +

ایک روپیہ یعنی ۱۹۲ پائی کا
۹ سیر یعنی ۸۴ چھٹانک
تاکو بکتا ہے اس لیے ۱۹۲
کو ۸۴ پر تقسیم کیا تو ۲ ۱/۳

سیر	چھٹانک
۹	۱۴
۱۹	۸۴
۱۹۲ پائی	
۲ ۱/۳	

پانی ایک چٹانک کی قیمت ہوتی ۸ من ۱۴ کا حصہ لگاتار ۱۸ اسکی حوزہ
جو ۱۰ لکھا ہے اسکا یہ سبب ہے کہ تین گنا ۸ من برابر ہے ۱۴ کے یا ۲۸
میسر حصہ ہے ۱۴ کا حصہ ایک چٹانک تھا کو کی قیمت ۱۰ پانی کو و گنا کیا تو
۱۲ پانی یعنی ایک آنہ نو چٹانک تھا کو کی قیمت ہوتی +

۱۰ پانی کو ۹ من ضرب دیا ۱۲ پانی ہوئیں اسکا یہ سبب کہ ایک کو ۹ من ضرب
تو ۹ ہوئے اور ایک خالی کو ۹ گنا کیا تو تین ہوئے کیونکہ جو ایک خالی کو تین
گنا کر دے گا تو ایک حاصل ہو گا اس لئے ۹ اور ۲ کو جو ۱۲ پانی ہوئیں +
ایک روپے کے جے سیر آنے کی اتنی ہی چٹانک +

اسی طرح اور بھی گز سکتے ہیں

گر

ایک ٹکے کی جے سیر و مری کی اتنی چٹانک +
ایک روپیہ کی جے سیر آنے کی اتنی ہی چٹانک +
ایک روپے کا جے گز آنے کا اتنے ہی گز +
ایک روپے کے چنے ٹکے آنے کی اتنی ہی دھڑیان +

ایک روپے کی جے سیر
تو ۹ ہوئے اور ایک خالی
کو ۹ گنا کیا تو تین ہوئے
کیونکہ جو ایک خالی کو
تین گنا کر دے گا تو ایک
حاصل ہو گا اس لئے ۹ اور
۲ کو جو ۱۲ پانی ہوئیں +

ایک دھڑیان کی جے چٹانک ٹکے کی اتنے ہی سیر +
ایک آنے کی جے چٹانک روپے کی اتنے ہی سیر +
ایک آنے کا جے گز روپے کا اتنے ہی گز +
ایک آنے کی جے دھڑیان روپے کے اتنے ہی ٹکے +

ایک آنے کی جے
چٹانک یا جے گز
تو ۹ ہوئے اور ایک خالی
کو ۹ گنا کیا تو تین ہوئے
کیونکہ جو ایک خالی کو
تین گنا کر دے گا تو ایک
حاصل ہو گا اس لئے ۹ اور
۲ کو جو ۱۲ پانی ہوئیں +

۴۴
 } بے مکے سیر اتنی ہی دمڑوں کی جھٹانک +
 } بے روپے سیر اتنی ہی انون کی جھٹانک +
 } بے روپے گڑ اتنی ہی انون کا ایک گر +۵

برعکس

} بے دمڑوں کی جھٹانک اتنی ہی انون کی سیر +
 } بے آنے کی جھٹانک اتنی ہی روپے کی سیر +
 } بے آنے کی ایک گرہ اتنی ہی روپے کا گر +
 } بے روپے کا سن اتنی ہی آنے کے ڈھائی ہڑ +

ایک مکے کی جے سیر دمڑی کی اتنی ہی جھٹانک

سوال

(۱) ایک مکے کی ۵ سیر کڑیاں بکتی ہیں تو ایک پیسے ۵ دمڑی کی کتنی کڑیاں بنی جائیں گی
 ایک مکے کی ۵ سیر تو ایک پیسے کی ۱۰۰۲
 اور ڈھیلے کے ۱۰۰۱

اور دمڑی کی ۵ جھٹانک یعنی ۱۰۰۲
 اس لئے ایک پیسے ۵ دمڑی کی ۱۰۰۲ کڑی آوے گی +

دوسری طرح سے

ایک پیسے اور ۵ دمڑی میں پورا اٹھا ہو جانے میں ۲ دمڑی کی کسر ہے اس
 لئے ۳ دمڑی کی ۵ جھٹانک لکڑی کو مکے کی ۵ سیر لکڑی میں سے کم کیا تو ۱۱ سیر ایک
 جھٹانک لکڑی ایک پیسے ۵ دمڑی کی ہوئی +

(۲) ایک ٹکے کی ڈھالی سیر بھوسی بکٹی ہو نوہ ٹکے + دھڑی کی کتنی سیر
بھوسی آویگی +

۵ ڈھام ۱۲ سیر بھوسی نوہ ٹکے کی ہوئی ایک دھڑی کی ڈھالی چھٹانک بھوسی
آوے گی سات ڈھام ۱۰ چھٹانک یعنی ایک سیر دیرہ چھٹانک بھوسی سات
دھڑی کی آوے گی اس لئے ۵ ٹکے + دھڑی کی ۱۳ سیر اور آوے گی چھٹانک
بھوسی آویگی +

گر

ایک روپے کی جے سیر آنے کی اتنی ہی چھٹانک +

سوال

ایک روپے کی ۲۰ سیر دال بکٹی ہے نوہ سیر دال کے کپا دام ہوئے اور
ایک روپے کے ۴۳ ٹکے پیسے بکھتے ہیں اور دھڑی کی ۷ کوڑی +
بائیس پاو یعنی ساڑھے پانچ سیر دال نوہ آنے کی ہوئی اور گر کے بموجب
۲۲ چھٹانک دال ایک آنے کی ہوئی اور ۱۱ چھٹانک دال آدھ آنے کی ہوئی
اس لئے جمع کرنے سے ساڑھے سات سیر اور ایک چھٹانک دال کے دام
ساڑھے پانچ آنے ہوئے اس میں سے ایک چھٹانک کے دام کو کم کرنا چاہئے +
ایک روپے کے ۴۳ ٹکے پیسے بکھتے ہیں تو ایک آنے کی ۴۳
دھڑیان ہوئیں اور آدھ آنے کی ۲۱ دھڑیان ہوئیں اور دھڑی کی سات کوڑی
بکٹی ہیں اس لئے آدھ دھڑی کی ۳۰ کوڑیان ہوئیں اس سبب سے آدھ آنے
کی ۲۶ دھڑیان اور ساڑھے تین کوڑیان ہوئیں بگبارہ چھٹانک کی قیمت ہوئی
اسکو بگبارہ تقسیم کر دو تو ایک چھٹانک کی قیمت ہوگی +

۲۱ میں گیارہ ایک دفعہ کیا اس لئے ایک دھڑی ہاتھ کی اور دس دھڑی ہاتھ کی
 رہیں ان کی کوڑیاں کین نو سائٹ ڈھام ستر کوڑیاں ہوئیں انہیں ۳۰ کوڑیاں چھوڑ
 تو ہوئیں ۳۰ کوڑیاں گیارہ چھکا چھیا سٹھ اس نے ۶ کوڑی ہاتھ کی اور ۷۰
 کوڑی باقی رہیں گیارہ آدھا ساڑھے پانچ اس لئے اسی کوڑی اور ہاتھ کی
 اس طرح سے ایک چھٹانک کے دام ایک دھڑی ساڑھے ۶ کوڑی ہوئیں
 اس کو ۱۱ چھٹانک کی قیمت ۲۱ دھڑی اور ۳۰ کوڑی میں سے گھٹایا تو ۱۹ دھڑی
 اور ۴ کوڑی یا ایک بھکا ۳ دھڑی اور ایک گنڈا کوڑی یہ ۱۰ چھٹانک کے دام ہو
 اس لئے ۷۰ سیر دال کے دام ۵ آنے ایک ٹکا ۳ دھڑی اور ایک گنڈا کوڑی ہوئیں

سوال

ایک روپے کا ۲۳ سیر آٹا بکتا ہے تو ۲۰ آنے کا کتنا آٹا آدھکا +
 گڑ کے بموجب ایک آنے کا ۲۳ چھٹانک آٹا آدھکا اور اس لئے آدھ آنے کا
 ۱۰ چھٹانک آٹا آدھکا اس سب سے ۲۰ آنے کا آٹا ۴ اور ۱۱ یعنی
 ۵۰ چھٹانک آدھکا یا ۳ سیر ۲۰ چھٹانک ہی چوہ ہوا +
 ایک روپے کا بے گڑ آنے کا اتنے ہی گڑ +

سوال

ایک روپے کا ۵۰ گڑ کپڑا بکتا ہے نو ساڑھے تیر گڑ کپڑے کے کیا دام
 ہوئے اور پیسے ایک روپے کے ۴۰ ٹکے بکتے ہیں اور دھڑی کی ۶ کوڑی ہاتھ کی
 چار تیرے بارہ اور تین پونا سوا دو ہوئے سوا چودہ گڑا کی قیمت تین روپے
 ہوئے انہیں سے پون گڑ کی قیمت نکال لو تو باقی ساڑھے تیر گڑ کی قیمت ہو جائیگی

کر کے بموجب ایک آنے کا ۱۲ گروہ کپڑا ہوا اور یون گز میں ۱۲ گروہ ہوئی ہیں
اس لئے چار دونا آٹھ اور دو پونا د بیڑہ ہوئے ۹ گروہ انہی ۲ آنہ قیمت ہوئی اور
۱۲ گروہ کا آد باقرب ۱۰ گروہ اور ایک انگل ہوا اسکے آدھ آنہ دام ہوئے اس سب
سے جوڑنے سے ۱۱ گروہ اور ایک انگل کے دام ۰۲ آنے ہوئے اب ۱۲ گروہ
میں آدھ انگل کے دام اور سکانے باقی رہے +

کر کے بموجب ایک آنے کی ۵۵ دھڑیان ہوئیں اس لئے آدھ آنے کی
۰۲۲ دھڑیان ہوئیں اور ۲ گروہ اور ایک انگل کے ۷ انگل ہوتے ہیں اس لئے
سات تینے الیں ایک انگل کی ۳ دھڑی دام تو ایک ہوئے اور باقی ۱۰ دھڑی
کی کوڑیان کین تو ۱۲ کوڑیان ہوئیں و سات ایک سات و ایک کوڑی اور
۱۱ اس طرح سے ایک انگل کے دام ۳ دھڑی اور ایک کوڑی ہوئی اور آدھ
انگل کے دام ۱۰ دھڑی ہوئی اسکو ۰۲ آنے میں جوڑا تو ۰۶ آنہ ۱۰ دھڑی
۱۲ گروہ کی قیمت ہوگی اسکو سوا چودہ گز کی قیمت تین روپے میں سے لٹایا
۱۰ روپیہ ۰۱۲ آنہ ۰۲ دھڑی یعنی ۲ روپیہ ۱۳ آنہ ایک بھکا اور ۵ دھڑی ۱۳ گز
کپڑے کی قیمت ہوئی

سوال

ایک روپے کا ۱۰ گز کپڑا آتا ہے تو ۰۲ آنے کا کتنے گز کپڑا آوے گا +
کر کے بموجب ایک آنے کا ۱۰ گروہ کپڑا آوے گا اس لئے آدھ آنے کا
قریب ۴ گروہ اور ایک انگل کپڑا ہوا اور ۲ آنے کا ۱۰ دونا ۱۶ اور ۲ پونا ۱۰
یعنی ۱۰ گروہ کپڑا آوے گا اس طرح سے ۰۲ آنے کا ۱۰ گروہ اور ۴ گروہ و ایک
انگل یعنی ایک گروہ اور ۰۲ انگل کپڑا آوے گا +

ایک روپے کے جتنے ٹکے آنے کی اتنی ہی دھڑیاں +

سوال

ایک روپے کے ۵ دھڑیاں اور ۷ ٹکے بکتے ہیں تو بتاؤ کہ ۲۳ ٹکے ۱۳ دھڑیاں کے
کتنے آنے ہوئے اور دھڑیاں کی کوڑیاں ہوتی ہیں +

۸ آنے کے ۲۳ ٹکے اور ۲ دھڑیاں ہوں اور

۴ آنے کے ۱۱ ٹکے اور ۵ دھڑیاں ہوں اسلئے

۱۲ آنے کے ۲۵ ٹکے اور ۷ دھڑیاں ہوں انہیں سے

۳۳ ٹکے اور ۳ دھڑیاں کم کیا تو

۲ ٹکے اور ۱۲ دھڑیاں باقی رہیں اس سے معلوم ہوا کہ ۳۳ ٹکے

۳ دھڑیاں برابر ہیں ۲ ٹکے اور ۱۲ دھڑیاں کم ۱۲ آنے کے +

اب دیکھنا چاہئے کہ ۲ ٹکے اور ۱۲ دھڑیاں آنے کا کونسا حصہ ہے اگر کے بموجب

۱۲ روپے کے ۲۷ ٹکے پیسے ہوتے تو اس حساب سے آنے کی ۳۳ دھڑیاں

مگر پیسوں کا بجا وہ دھڑیاں برابر سے اس لئے اکی کوڑیاں کہیں تو اسے ۲۵ کوڑیاں ہوں

انکو ۱۶ بقیہ کیا تو قریب ۳ کوڑیاں ہیں اس سے آنے کی ۲۷ دھڑیاں اور ۳ کوڑیاں ہوں +

۲۷ پونا ۲۷ دھڑیاں اور ۳ پونا ۲ کوڑیاں یعنی ۲ ٹکے اور ۳ دھڑیاں پون آنے کی ہیں

اس لئے ۲ ٹکے اور ۳ دھڑیاں کو ۲ ٹکے اور ۱۲ دھڑیاں میں سے کم کیا تو ۱ دھڑیاں باقی

رہی اسلئے ۳۳ ٹکے اور تین دھڑیاں برابر ہیں ۱ دھڑیاں کم ۱۱ آنے کے +

سوال

ایک روپے کے پون پیا اور ۹ ٹکے بکتے ہیں تو ۱۶ آنے کے کتنے ٹکے ہو

اور دھڑی کی ۸ کوڑیاں ہوتی ہیں +
 ۴۹ پونا ۳۶ ٹکے اور ۶ پونا ۴۰ دھڑی یعنی آدمی دھڑی اوپر ۳ ٹکے نو ۱۲ آنے کے ہو
 گڑ کے بموجب ایک آنے کی ۴۹ دھڑی اور ۲ کوڑیاں ہوں +
 آدمی آنے کی ۲۲ دھڑی اور ۱ کوری ہوتی +
 اسے ۱. آنے کی ۷ دھڑیاں یعنی چھدام اوپر ۴ ٹکے ہوئے انکو ۳ ٹکے
 آدمی دھڑی میں جوڑا تو ۲۰ ٹکے اور ۲ دھڑی ۱۳ آنے کی ہوں +

گڑ
 بننے ٹکے سیر اتنی ہی دھڑیوں کی جیسا تک +

سوال

۱ ٹکے سیر شکر کتنی ہے تو بتاؤ کہ ۲۰ سیر شکر کے کیا دام ہوے +

اور روپے کے ۴۸ ٹکے پیسے ہیں +

۲ سیر کے دام ۱۹ ٹکے ہوے +

۳ سیر کے دام ۴، ٹکے ایک دھیلا ہوا +

۴ سیر کے دام ۲ ٹکے پون پیسا ہوا +

اسے ۲۰ سیر کے دام ۲۶ ٹکے ایک چھدام ہوتی

ایک روپے کے ۴۸ ٹکے پیسے بکتے ہیں تو بتاؤ کہ ۲۶ ٹکے ایک چھدام کے کسے ۱۲

۲۵ ٹکوں کے ۸ آنے ہوے +

گڑ کے بموجب آنے کی ۴۸ دھڑیاں یعنی ۶ پیسے ہو گئے ۲ بیسوں کا آدمی ہوا اور

دیرھ پیسے کا پاوانہ اس بابت سے ۲۶ ٹکے ایک چھدام کے چھدام کم ۵ آنے ہوے +

سوال

۳. ٹکے سیر بٹھالی کتنی ہی تو بتاؤ کہ ۱۶ ٹکے کی کتنی بٹھالی آوے گی +

۱۳۔ لکھنے کی ایک سیر ٹھانی آؤگی اب ۱۹ لکھوں بن سے ۵ چیسے یعنی ۳۵ دھڑیلین در باقی رہیں
 گز کے بموجب ۱۱۳ دھڑی کی ایک چٹانک آؤگی اس لئے ۲ چٹانک ۲۲ دھڑی کی آؤگی
 اس باعث ۵ پیسے کی اندازاً ۳ چٹانک آؤگی اور ۱۹ لکھ کی ایک سیر چٹانک ٹھانی آؤگی

بختے روپے سیر اُتھنے ہی آنون کی چٹانک +

سوال

۵ روپے ۸ آنے سیرنگ کتنی ہو تو بتاؤ کہ ۲ چٹانک ہینگ کے کیا دام ہو +
 گز کے بموجب ایک چٹانک ہینگ کے دام ۵۰ آنے ہوئے +
 اس لئے اودھ چٹانک ہینگ کے دام ۵۰ آنے ہوئے
 اس باعث سے ۲ چٹانک ہینگ کے دام ۵۰ آنے ہوئے

جے روپے گز اُتھنے ہی آنون کی ایک گز +

سوال

۳ روپے ۸ آنے گز بنات کتنی ہے تو بتاؤ کہ ۵ گز ۲ گز بنات کیا دام ہوئے +
 ۵ اونٹن ۱۰ روپے نوہ گز بنات کے دام ہوئے
 ۳ پونا ۵ روپے اور ۸ پونا ۸ آنے پون گز بنات کے دام ہوئے
 گز کے بموجب ایک گز بنات کے دام ۳۰ آنے ہوئے +
 اس لئے ۲ گز بنات کے دام ۷۰ آنے ہوئے +
 جمع کرنے سے ۵ گز ۲ گز بنات کے دام ۹۰ ہوئے +

[illegible]

ما لا سارا ما حاسا لا ما لا اعلم

من العلم من العلم من العلم

من العلم من العلم من العلم

من العلم من العلم من العلم

من العلم من العلم من العلم

من العلم من العلم من العلم

انوار

بہار دانش

بوستان

مبادی

مفہم

دیوان و

تاریخ

قواعد

جنوری

اخلاق

مثنوی

اخوان

تحریر

قلید

۱۱۵

۱۱۵

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعد
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائے گا۔

کلام ۱۰۵

